

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Viešosios teisės katedra

Dominyko Sereikos,
V kurso, Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės
studijų šakos studento

Magistro darbas

Aktualios tarptautinės kosmoso teisės problemos

Vadovas: Lekt. dr. Julius Zaleskis
Recenzentė: doc. Dr. Vygantė Milašiūtė

Vilnius

2018

Turinys

ĮVADAS	2
1. TARPTAUTINĖS KOSMOSO TEISĖS RAIDA IR STRUKTŪRA	5
2. AKTUALIOS TARPTAUTINĖS KOSMOSO TEISĖS PROBLEMOS	19
2.1 KOSMOSO PANAUDOJIMAS KARINIAMS TIKSLAMS IR GINKLŲ DISLOKAVIMUI	20
2.2 KOSMOSO NUOLAUŽŲ TEISINIAI IŠŠŪKIAI	34
2.3 KOMERCINIŲ SKRYDŽIŲ Į KOSMOSĄ TEISINIAI ASPEKTAI	41
2.4 KOSMOSO IŠTEKLIŲ IŠGAVIMO TEISINIS STATUSAS	50
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	55
LITERATŪROS SĄRAŠAS	57
SANTRAUKA	62
SUMMARY	63

Įvadas

Darbo aktualumas. Tarptautinė kosmoso teisė nuo pat pradžių žengė kartu su pirmaisiais pasiekimais kosmoso erdvėje - Šaltojo karo metu Jungtinės Amerikos Valstijos (toliau – JAV) ir Sovietų Sąjunga (toliau – SSRS) varžėsi kosmoso užkariavimo varžybose ir pasiekė nuostabių laimėjimų – pirmas palydovas kosmose (1957 m.), pirmas žmogus kosmose (1961 m.) bei pirmasis žmonių nusileidimas ir išsilaipinimas Mėnulyje (1969 m.).

Tarptautinei bendruomenei pavyko susitarti ir sukurti tarptautines kosmoso teisės sutartis, kurios buvo priimtos vos prasidėjus pirmiesiems kosmoso užkariavimams. Sutartis dėl valstybių veiklos tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų (1967 m.) (toliau – Kosminės erdvės sutartis), Susitarimas dėl astronautų gelbėjimo, astronautų gražinimo ir į kosminę erdvę paleistų objektų gražinimo (1968 m.) (toliau- Gelbėjimo susitarimas), Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą (1972 m.) (toliau – Atsakomybės konvencija), Konvencija dėl į kosminę erdvę paleistų objektų registravimo (1975 m.) (toliau – Registracijos konvencija), bei Susitarimas dėl šalių veiklos Mėnulyje ir kituose dangaus kūnuose nustatymo (1979 m.) (toliau – Mėnulio susitarimas) sudarė ir iki šiol sudaro tarptautinės kosmoso teisės šaltinių branduolį. Visgi, pasibaigus Šaltajam karui, valstybių susidomėjimas ir atitinkamai finansavimas kosmoso industrijoms sumažėjo, kadangi valstybės nebeturėjo paskatų viena kitą aplenkti kosmoso lenktynėse. Kosmoso panaudojimas tapo labiau praktiškas, iškeliant palydovus skirtus palengvinti žmonių gyvenimą – telekomunikacijų, navigacijos, tyrinėjimo srityse. Atitinkamai ir tarptautinė kosmoso teisės raida, nebelikus stipraus poreikio sureguliuoti veiklas kosmoso erdvėje, stipriai sulėtėjo, kadangi to meto veikloms užteko ir pirmųjų, pagrindinių sutarčių teisinio reglamentavimo.

Technologijų pažanga XX amžiaus pabaigoje – XXI amžiaus pradžioje suteikė technines priemones žmonėms vis lengviau patekti į tą mistinę erdvę – kosmosą. Tai kas prieš 50 metų atrodė kaip įvykiai iš fantastikos srities, šiomis dienomis virsta realybe. Suteiktos naujos techninės galios ir atsinaujinęs susidomėjimas kosmoso tyrinėjimu, visų pirma iš privačių kompanijų, atveria ne tik vis daugiau galimybių įvairiems veiksams kosmose, tačiau ir grasina įvairiais iššūkiais, kuriems būtent tarptautinei kosmoso teisei reikėtų pasiruošti iš anksto. Daugelis tarptautinės kosmoso teisės šaltinių buvo priimti esant kitokioms geopolitinėmis ir technologinėmis aplinkybėmis ir yra pasenę arba

turintys aiškių spragų. Senųjų tarptautinių sutarčių atnaujinimas iš esmės arba naujos tarptautinės kosmoso teisės bazės kūrimas yra neišvengiamas. Naujos veiklos kosmose (pvz. asteroidų kasinėjimas) ir nauji „žaidėjai“ (privačios kosmoso kompanijos) jei ne šiomis dienomis, tai artimoje ateityje neabejotinai privers įstatymų leidėjus sukurti teisinę šių veiklų bazę. Tarptautinei kosmoso teisei reikia iš anksto numatyti ir pasiruošti neišvengiamiems pokyčiams kosmose, kurie jau prasidėjo ir kurių tik daugės ateityje. Šių problemų ignoravimas gali turėti neigiamos įtakos ne tik finansiniu aspektu, tačiau ir tarptautinio saugumo palaikymo aspektu.

Darbo tikslas. Šio darbo tikslas yra atlikti išsamią tarptautinės kosmoso teisės analizę ir pateikti aktualių tarptautinės kosmoso teisės problemų išryškinimą ir galimus jų sprendimo būdus.

Darbo uždaviniai. Toliau bus išvardinti šiame darbe iškelti uždaviniai:

1. Aptarti tarptautinės kosmoso teisės raidą ir vystymąsi – nurodyti tiek kosmoso, tiek ir tarptautinės kosmoso teisės istorinius įvykius, aprašyti svarbiausių tarptautinių sutarčių kosmoso teisėje priėmimą ir jų reikšmę kosmoso teisei.
2. Išnagrinėti aktualiausias, daugiausiai dėmesio reikalaujančias problematines tarptautinės kosmoso teisės sritis – pateikti pasirinktų kosmoso teisės sričių problematiškus aspektus.
3. Aptarti galimus naujos tarptautinės kosmoso teisės teisinės bazės sprendimus – pateikti galimus variantus, kaip spręsti esamas aktualias tarptautinės kosmoso teisės problemas.

Darbo objektas. Tarptautinė kosmoso teisė ir jos problematinės sritys.

Tyrimo metodai.

1. **Istorinis.** Šis metodas buvo naudotas baigiamajame darbe, siekiant pateikti tarptautinės kosmoso teisės raidos etapus, istorinius faktus, pagrindinių tarptautinių sutarčių pasirašymo metu buvusias aplinkybes ir teisinę bei geopolitinę, sutarčių pasirašymo metu buvusią, situaciją.
2. **Lyginamasis.** Šis metodas magistro darbe buvo naudojamas lyginant skirtingų tarptautinės kosmoso teisės šaltinių nuostatas, lyginant kosmoso teisės mokslininkų nuomones dėl tarptautinės kosmoso teisės problematikos ir jos sprendimo būdų.
3. **Loginis.** Baigiamojo darbo autorius naudojo šį metodą analizuojant tarptautinės kosmoso teisės šaltinius, atskleidžiant jų turinį ir pateikiant išvadas ir apibendrinimus.

4. **Sisteminis.** Šis metodas šiame darbe naudojamas nustatant tarptautinės kosmoso teisės sutarčių nuostatų padėtį toje tarptautinėje sutartyje, bei pačios tarptautinės sutarties santykį su tarptautinės kosmoso teisės bei visos viešosios tarptautinės teisės sistema.
5. **Lingvistinis.** Šis metodas naudojamas siekiant išsiaiškinti svarbiausių tarptautinės kosmoso teisės sutarčių nuostatų reikšmę ir sampratą.
6. **Teleologinis.** Metodas naudojamas siekiant suprasti, kokią prasmę turėjo tarptautinės kosmoso teisės sutarčių kūrėjai, kokias problemas siekė išspręsti, bei kokią tikslą turėjo tarptautinė sutartis bei jos atskiros nuostatos, kokia geopolitinė situacija tuo metu egzistavo.

Darbo originalumas ir naujumas. Darbo originalumą ir naujumą atspindi tai, kad tarptautinei kosmoso teisei ir jos aktualioms problemoms pastaruoju metu nebuvo skiriama daug dėmesio Lietuvoje. Tarptautinės kosmoso teisės tema Lietuvoje buvo rašytas tik Paulinos Sikorskos 2014 metais parašytas straipsnis apie suborbitinių skrydžių teisinio reguliavimo problemas. Daugiau darbų panašiomis temomis nebuvo rašyta, o tai parodo, kad ši tema Lietuvoje dar labai mažai ištyrinėta.

Pasauliniu mastu, keletas baigiamųjų darbų apie tarptautinę kosmoso teisę buvo rašyti, tačiau juose nėra iš esmės nagrinėjama kosmoso teisės problematika. Mokslininkų darbų apie tarptautinę kosmoso teisę ir jos problematiką yra nemažai – Frans von der Dunk, Fabio Tronchetti, Anel Ferreira – Snyman yra parašę mokslinių darbų tarptautinės kosmoso teisės problemų tematika. Visgi, šie darbai buvo rašyti prieš keletą metų.

Svarbiausi šaltiniai. Baigiamajame darbe buvo naudojami šie svarbiausi šaltiniai - Tarptautinės kosmoso sutartis – Kosminės erdvės sutartis, Mėnulio susitarimas, Atsakomybės konvencija, Registracijos konvencija, Gelbėjimo susitarimas, Jungtinių Tautų rezoliucijos pasisakant dėl kosmoso teisės, žymių kosmoso teisės profesorių Fabio Tronchetti ir Frans von der Dunk knyga *Handbook of Space Law*, teisės mokslininkų darbai ir straipsniai paskelbti viešojoje erdvėje (pvz. A. Ferreira – Snyman, F. Von der Dunk).

1. Tarptautinės kosmoso teisės raida ir struktūra

Kalbant apie kosminės eros pradžią pirmiausia reikia paminėti raketų nešėjų istoriją – nes tik jų dėka atsirado galimybė nugalėti Žemės trauką. Kosminių raketų epocha prasidėjo 1942 m. spalio 3 d. mažame Baltijos jūros pusiasalyje prie šiaurinių Vokietijos krantų. Ten, Pėnemiundės poligone, nacių Vokietija pirmąkart sėkmingai išbandė artilerijos raketą A-4, vėliau pavadintą V-2. Degančių dujų stulpo stumiamą raketa pasiekė beveik 5,5 tūkst. kilometrų per valandą greitį, pakilo į viršų apie 20 km ir nuskriejo daugiau kaip 200 km nuotolį.¹ Po II Pasaulinio karo pabaigos rusams pavyko surasti visą V-2 variklį ir daug kitų liekanų. Visos jos buvo nedelsiant nugabentos į Maskvą - į institutą NII 1, - kur buvo imtasi ypatingų slaptumo priemonių.² Virš dešimt metų tvyrojo tylą, bet 1957 m. spalio 4 d. 22 val. 28 min. Maskvos laiku ją nutraukė pirmojo "sputniko" pypsėjimas iš kosmoso. Rusai sugebėjo sukurti tokią galingą raketą, kad ji nugalėjo net ir Žemės trauką. Tai buvo toks didžiulis pasiekimas, jog Tarptautinė astronautikos federacija 1967 m. paskelbė 1957 m. spalio 4-ąją Žmonijos kosminės eros pradžios diena.³

Nuo šios datos prasidėjo kosmoso užkariavimo varžybos tarp JAV ir SSRS, kurias pradėjo SSRS 1957 m. į kosmosą paleisdami „Sputnik I“ ir 1961 m. į kosmosą paleisdami pirmąjį žmogų – Jurijų Gagariną. JAV, jausdami, kad sovietai akivaizdžiai pirmauja šiose varžybose dėl kosmoso, ėmėsi veiksmų ir 1969 m. išlaipino Neilą Armstrongą Mėnulyje. Kosmosas buvo Šaltojo karo technologijų varžybų arena, skirta dviem „supervalstybėms“ įrodyti savo pranašumą. Pozityvus aspektas buvo toks, kad tai buvo alternatyva apsiginklavimo varžyboms, kurios vedė prie karinių konfliktų. 1975 m. liepos 15 d. kosmoso varžybos baigėsi kartu su bendru Apollo – Soyuz projektu, kuomet bendromis pastangomis buvo sujungti JAV ir SSRS erdvėlaiviai Apollo 18 ir Soyuz 19.⁴

Po „Sputnik I“ paleidimo ir pasaulinės nuostabos dėl šių įvykių, nereikėjo ilgai laukti Jungtinių Tautų (toliau – JT) veiksmų siekiant nustatyti bendras kosmoso naudojimo taisykles. Kartu su kosmoso varžybų pradžia atsirado ir bendras daugelio šalių nerimas dėl kosmoso panaudojimo kariniams tikslams. Tarptautinė bendruomenė nusprendė užkirsti kelią kosmosui tapti dar viena karo erdve. Buvo bendrai nuspręsta, kad tarptautinio lygio teisinės priemonės sugebės sureguliuoti ir tinkamai laikytis įsipareigojimų naudoti kosmoso erdvę tik taikiems tikslams.

1 Kosmoso lenktynių istorija. Prieiga internetu:

<http://www.technologijos.lt/n/mokslas/astronomija_ir_kosmonautika/straipsnis/Kosmoso-lenktyniu-istorija--nuo-pirmojo-palydovo-iki-Menulio?name=straipsnis-3317> [žiūrėta 2018 m. kovo 1 d.];

² *Ibid.*

³ *Ibid.*

⁴ The Apollo-Soyuz mission. Prieiga internetu: <https://www.nasa.gov/mission_pages/apollo-soyuz/astp_mission.html> [žiūrėta 2018 m. kovo 9 d.]

Šis šalių sutarimas dėl teisinių reguliavimo priemonių priėmimo buvo sąlygotas ganėtinai unikalios ir sėkmingos geopolitinės situacijos susidarymo. Pabrėžtina, kad dažniausiai teisinis reguliavimas, kuris yra siūlomas ar palaikomas vienos iš „supervalstybių“, jau vien dėl to atrodytų įtartinais kitai supervalstybei. Tačiau, šiame konkrečiame, pirmų žmonijos kelionių į kosmosą, kontekste abi supervalstybės suprato naujus siūlomus teisinius suvaržymus kaip labiau varžančius ne juos, o jų oponentus. Iš vienos pusės JAV manė, kad teisiniai suvaržymai padės pristabdyti SSRS progresą ir per tą laiką sumažinti atsilikimą. Tuo tarpu SSRS žinojo, kad esamas pranašumas yra labiau laikinas pranašumas, propagandiniu požiūriu, negu ilgalaikė strategija, kadangi buvo tik laiko klausimas, kada JAV pagaliau prisivys, o gal net pralenks Sovietų Sąjungą kosmoso varžybose.⁵ Taigi abi šalys matydamos naujo teisinio kosmoso teisės reguliavimo naudą, po dvišalių derybų Jungtinėms Tautoms pateikė pasiūlymą įkurti JT instituciją, kuri kurtų naujus įstatymų leidybos projektus kosmoso srityje ir prižiūrėtų jų įgyvendinimą.

Būtent todėl tarptautinės kosmoso teisės istoriją galima būtų pradėti skaičiuoti nuo 1958 metais, kuomet buvo įkurtas Jungtinių Tautų kosminės erdvės taikaus naudojimo komitetas (UN COPUOS) (toliau – Komitetas). 1959 metais jis buvo galutinai įtvirtintas Jungtinių Tautų rezoliucijos 1472 (XIV)⁶. Pagrindinė Komiteto funkcija buvo tarptautinės kosmoso teisės plėtojimas, stebėjimas, tyrinėjimas ir galiausiai naujos tarptautinės kosmoso teisės kodifikavimas. Komitetas, palaikomas Jungtinių Tautų kosminės erdvės biuro (UNOOSA), įsikūrusio Vienoje ir dviejų pakomitečių – Mokslo ir Technologijų pakomitečio ir Teisės pakomitečio. Komitetas daug metų buvo bene vienintelė platforma tarptautinei bendruomenei ieškoti ir surasti bendrus sprendimus, skirtus tarptautinės teisės tobulinimui. Didėjant kosminės erdvės tyrinėjimu susidomėjusių šalių skaičiui, Komiteto narių skaičius padidėjo nuo 18 iki 87 (šiuo metu).⁷

Pradžioje Komitetas sukūrė nemažai JT deklaracijų ir rezoliucijų, turinčių nemažai politinės ir moralinės galios, tačiau jos nebuvo teisiškai privalomos. Jos iš dalies buvo suprantamos kaip naujos taisyklės tarptautinės teisės papročiams. Svarbiausios priimtose rezoliucijos buvo 1961 m. Rezoliucija 1721 (XVI)B⁸, nustatanti principą, kad kiekvienas objektas, paleistas į kosmosą turi būti registruojamas JT registre ir 1963 m. Rezoliucija

⁵ VON DER DUNK, F., TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law (Research Handbooks in International Law series)*, 2015, Edward Elgar Publishing p. 35-36.

⁶ 2005 m. Generalinės asamblėjos rezoliucija 1472 (XIV). Prieiga internetu: http://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_14_1472E.pdf [žiūrėta kovo 15 d.]

⁷ VON DER DUNK, F., TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law (Research Handbooks in International Law series)*, 2015, Edward Elgar Publishing, p. 37.

⁸ 1961 m. Rezoliucija 1721 (XVI). Tarptautinis bendradarbiavimas naudojant kosmoso erdvę taikiems tikslams. Prieiga internetu:

<http://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/resolutions/res_16_1721.html>

1962 (XVIII)⁹, pavadinta „Principų Deklaracija“, kadangi ji suteikė pavyzdį visam kosmoso erdvės teisiniui režimui.¹⁰ Joje buvo nustatyti šie principai: a) visas kosmoso erdvės tyrinėjimas yra atliekamas su gerais ketinimais ir atviras visoms šalims, kurios laikosi tarptautinės teisės b) nei viena šalis negali reikšti nuosavybės teisės į kosmoso erdvę ar bet kurį dangaus kūną c) veikla kosmose privalo paisyti tarptautinės teisės ir šalys vykdančios veiklą kosmose turi prisiimti atsakomybę už dalyvaujančias vyriausybes ar nevyriausybes agentūras. d) objektai, išsiųsti į kosmosą yra juos paleidusios šalies priklausomybė, taip pat žmonės, objektai ar atskiros dalys rasti už jurisdikcijos ribų privalo būti sugrąžinti pagal identifikavimą. e) jei šalis išsiunčia objektą į kosmosą, ji yra atsakinga už bet kokią žalą, kuri kyla tarptautiniu lygiu.¹¹

Tais pačiais 1963 m. rugpjūčio 6 d. Maskvoje buvo priimta dalinė branduolinio ginklo bandymų uždraudimo sutartis, uždraudusi visus branduolinio ginklo bandymus atmosferoje, kosminėje erdvėje ir po vandeniu. Vienintelė išimtis buvo bandymai po žeme. Šią sutartį pirmiausia pasirašė SSRS, JAV, Jungtinė Karalystė. Ši sutartis parodė šalių valią apsaugoti kosmoso erdvę nuo tuo metu labai paplitusių branduolinių bandymų, taip nustatydami kosmoso erdvei specialią apsaugą.¹²

1967 m. Sutartis dėl valstybių veiklos tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų (angl. *UN Outer Space Treaty*)

Dėl jau minėtų supervalstybių noro pažaboti savo oponentės planus kosmosą naudoti visų pirmiausia kariniams tikslams, susidarė palankios sąlygos deryboms tarptautiniu lygiu, siekiant sukurti visą apimančią tarptautinio lygio teisiškai privalomą normų rinkinį, skirtą nustatyti pagrindines kosmoso naudojimo taisykles ir principus. Atitinkamai, kelių metų bėgyje Principų Deklaracija buvo transformuota ir 1967 m. sausio 27 d. buvo sudaryta ir pasirašyta pati svarbiausia tarptautinės kosmoso teisės sutartis – „Sutartis dėl valstybių veiklos tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų“ (toliau – Kosminės erdvės sutartis). Iki šių dienų ji yra laikoma didžiausiu tarptautinės kosmoso teisės pasiekimu, kadangi tuo metu visai tarptautinei bendruomenei pavyko susitarti dėl pagrindinių kosmoso naudojimo principų ir taisyklių

⁹ Declaration of Legal Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space. Prieiga internetu: http://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_18_1962E.pdf. [žiūrėta 2018 m. kovo 11d.]

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ VON DER DUNK, F., TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law (Research Handbooks in International Law series)*, 2015, Edward Elgar Publishing, p. 38.

¹² Treaty banning nuclear weapon tests in the atmosphere, in outer space and under water. 1963. Prieiga internetu: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20480/volume-480-I-6964-English.pdf> [žiūrėta 2018 kovo 13 d.]

bei tai paversti teisiškai privalomu teisės instrumentu. Tai tapo pirmuoju rimtu Jungtinių Tautų kosminės erdvės taikaus naudojimo komiteto darbu, kurio priėmimas buvo paskata dar keturių svarbių tarptautinės teisės sutarčių priėmimui ateityje. Pabrėžtina, kad labai palankios geopolitinės sąlygos lėmė šio dokumento atsiradimą. Tai matoma iš šių laikų problematikos, kuomet daugelio šalių skirtingi interesai lemia tai, kad surasti bendrą sutarimą dėl žymiai paprastesnių klausimų darosi vis sunkiau. Šiuo metu Kosminės erdvės sutartis yra pasirašyta ir ratifikuota 107 šalių, tarp kurių ir Lietuva, kuri tai padarė 2013 metais. Pagrindinės sutarties nuostatos yra šios¹³:

- 1) Kosminė erdvė, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, tyrinėjama ir naudojama visų valstybių naudai ir jų interesais, neatsižvelgiant į jų išsivystymą ekonomikos ar mokslo srityse, ir tai yra visos žmonijos veiklos sritis. (I straipsnis);
- 2) Kosminė erdvė, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, negali būti nacionalinio pasisavinimo objektas nei skelbiant jai savo suverenitetą, nei naudojant ar okupuojant, nei bet kuriomis kitomis priemonėmis. (II straipsnis);
- 3) Valstybės tyrinėja ir naudoja kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, remdamosi tarptautine teise, įskaitant Jungtinių Tautų Chartiją, siekdamos palaikyti tarptautinę taiką ir saugumą bei skatinti tarptautinį bendradarbiavimą ir supratimą. (III straipsnis);
- 4) Valstybės įsipareigoja nepaleisti į orbitą aplink Žemę objektų, gabenančių branduolinį ginklą arba bet kokius kitus masinio naikinimo ginklus, neįrengti tokių ginklų dangaus kūnuose arba kitu būdu nedislokuoti tokių ginklų kosminėje erdvėje. (IV straipsnis);
- 5) Visos valstybės naudoja Mėnulį ir kitus dangaus kūnus išimtinai taikiais tikslais. Karinių bazių įkūrimas, karinių įrenginių ir įtvirtinimų įrengimas, bet kokių ginklų bandymas ir kariniai manevrai dangaus kūnuose draudžiami. (IV straipsnis);
- 6) Valstybės astronautus laiko žmonijos pasiuntiniais kosminėje erdvėje ir teikia jiems visokeriopą pagalbą avarijos, nelaimingo atsitikimo ar priverstinio nusileidimo kitos valstybės teritorijoje arba atviroje jūroje atvejais. Astronautams nusileidus tokiu būdu, jie saugiai ir greitai grąžinami į valstybę, kurioje registruotas jų erdvėlavis. (V straipsnis);
- 7) Valstybės yra tarptautiniu lygiu atsakingos už nacionalinę veiklą kosminėje erdvėje, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, nepaisant to, ar tokią veiklą vykdo vyriausybės agentūros ar nevyriausybiniai juridiniai asmenys, bei už

¹³ Sutartis dėl valstybių veiklos tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų, Valstybės žinios, 2013-02-20, Nr. 19-924.

užtikrinimą, kad nacionalinė veikla būtų vykdoma vadovaujantis sutartyje išdėstytomis nuostatomis. (VI straipsnis);

- 8) Kiekviena valstybė, kuri paleidžia ar kurios užsakymu į kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, paleidžiamas objektas ir kiekviena valstybė, šios Sutarties Šalis, iš kurios teritorijos ar iš kurios įrenginių paleidžiamas objektas, yra tarptautiniu lygiu atsakinga už žalą, kurią kitai valstybei, šios Sutarties Šaliai, arba jos fiziniams ar juridiniams asmenims padaro tas objektas arba jo dalys Žemės paviršiuje, oro erdvėje arba kosminėje erdvėje, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus. (VII straipsnis);
- 9) Į kosminę erdvę paleistas objektas bei jame esantis bet koks ekipažas priklauso valstybės, kurioje registruotas tas objektas, jurisdikcijai ir kontrolei, kai šis objektas yra kosminėje erdvėje ar ant dangaus kūno. (VIII straipsnis).

1967 m. Kosminės erdvės sutartis suteikė fundamentalų teisinį pagrindą ir paskatino kosmoso teisės reguliavimo tolesnį kūrimąsi, kas palengvino taikos palaikymą tarptautinėje bendruomenėje ir paskatino šalis stiprinti tarpusavio bendradarbiavimą.

Kaip teisinis instrumentas, Kosminės erdvės sutartis, nepaisant kelių teisės ekspertų išsakytos kritikos, buvo gerbiama daugelio šalių ir tarptautinių organizacijų, netgi daugiau nei kiti tarptautinės teisės instrumentai. Principai, išdėstyti Kosminės erdvės sutartyje nesukėlė didelių tarptautinių problemų, kurias būtų reikėję spręsti JT rezoliucijomis, tarptautinėmis konferencijomis ar tarptautiniais teisiniais būdais.

Nors šalių, prisijungusių prie Sutarties, skaičius šiuo metu kyla gana lėtai, tačiau pats faktas, kad sutartis šiuo metu turi virš 100 prisijungusių narių ir dar virš 20 pasirašiusių šalių, rodo, kad Kosminės erdvės sutartis priklauso tarptautinės teisės instrumentų kategorijai, kurie yra patvirtinti didelės daugumos tarptautinės bendruomenės. Be abejonų, Kosminės erdvės sutartis tapo vienu iš didžiausių pasiekimų progresyviame tarptautinės teisės kūrime, kurio ėmėsi Jungtinių Tautų organizacija.¹⁴

1968 m. Susitarimas dėl astronautų gelbėjimo, astronautų gražinimo ir į kosminę erdvę paleistų objektų gražinimo (Gelbėjimo susitarimas)

Neilgai trukus, po Kosminės erdvės sutarties sudarymo, Susitarimas dėl astronautų gelbėjimo - susitarimas dėl astronautų gelbėjimo, astronautų gražinimo ir į kosminę erdvę paleistų objektų gražinimo (toliau – Gelbėjimo susitarimas) buvo užbaigtas. 1967 m. gruodžio 19 dieną rezoliucija 2345 (XXII), JT Generalinė Asamblėja priėmė šį

¹⁴ KOPAL, V. *Introductory note on Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies*. Prieiga internetu: <<http://legal.un.org/avl/ha/tos/tos.html>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 2 d.].

Susitarimą, kuris buvo pasirašytas 1968 m. balandžio 22 dieną ir įsigaliojo 1968 m. gruodžio 3 dieną. Derybų procesas buvo smarkiai pagreitinamas keleto tragiškų incidentų, kurie nusinešė astronautų gyvybes.¹⁵

1967 m. SSRS ir JAV susidūrė su rimtais išbandymais, kurie nulėmė laikiną kosmoso programų sustabdymą. Abi valstybės skubėjo visu pajėgumu link pirmųjų pilotuojamų Apollo ir Soyuz skrydžių, nepastebėdami augančių dizaino ir gamybos problemų. To pasekmės buvo mirtinos abiejų šalių įguloms.

1967 m. sausio 27 dieną, tą pačią dieną, kuomet SSRS ir JAV pasirašė Kosminės erdvės sutartį, pirmosios Apollo misijos įgulos nariai – vadovaujantis pilotas Virgil „Gus“ Grissom, vyresnysis pilotas Ed White ir pilotas Roger Chaffee, žuvo kilus gaisrui kabinoje per testus žemės paviršiuje, likus mažiau nei mėnesiui iki planuoto paleidimo vasario 21 dieną.¹⁶

Tų pačių 1967 m. balandžio 24 dieną, vienintelio Soyuz 1 piloto Valdimir Komarov žūtis tapo pirmąją mirtimi skrydžio metu. Neišsiskleidus pagrindiniam parašiutui ir susirauzgius atsarginiams, Komarov žuvo nusileidimo metu.¹⁷

Aptarti incidentai abi šalis priverstė atidėti skrydžius tarp 18 – 22 mėnesių. Tai taip pat tapo svarbia tema aptariant būtiną papildomą astronautų apsaugą, visų pirma nustatant tarptautinį astronautų apsaugos teisinį reguliavimą.

Gelbėjimo susitarimas nustatė šias svarbiausias nuostatas:

- 1) Šalis, gavusi informaciją ar išsiaiškinusi, kad erdvėlaivio ekipažą ištiko avarija ar nelaimingas atsitikimas, ar jis buvo priverstas nenumatytai ar priverstinai nusileisti jos jurisdikcijai priklausančioje teritorijoje ar atviroje jūroje arba bet kurioje kitoje vietoje, nepriklausančioje nė vienos valstybės jurisdikcijai, nedelsdama:
 - a. informuoja paleidžiančiąją administraciją, arba, jei ji negali nustatyti paleidžiančiosios administracijos, ar nedelsdama su ja susisiekti, paskelbia apie tai viešai, naudodamasi visomis tinkamomis jai prieinamomis ryšių priemonėmis;
 - b. informuoja Jungtinių Tautų Generalinį Sekretorių, kuris turi nedelsdamas išplatinti informaciją, naudodamasis visomis tinkamomis jam prieinamomis ryšių priemonėmis (1 straipsnis)¹⁸.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ APOLLO 1. Prieiga internetu: <<https://history.nasa.gov/Apollo204/>> [žiūrėta 2018 m. kovo 10 d.];

¹⁷ SOYUZ 1. Prieiga internetu: <<http://www.spacesafetymagazine.com/space-disasters/soyuz-1/>> [žiūrėta 2018 m. kovo 10 d.];

¹⁸ Susitarimas dėl astronautų gelbėjimo, astronautų grąžinimo ir į kosminę erdvę paleistų objektų grąžinimo. Valstybės žinios, 2013 m. Nr. 19-925

2) Jei dėl avarijos, nelaimingo atsitikimo ar priverstinio ar nenumatyto nusileidimo erdvėlaivio ekipažas nusileidžia vienos iš Šalių jurisdikcijai priklausančioje teritorijoje, ši nedelsdama imasi visų įmanomų priemonių, kad išgelbėtų juos ir suteiktų jiems visą būtiną pagalbą. Ji praneša paleidžiančiajai administracijai, taip pat Jungtinių Tautų Generaliniam Sekretoriui apie priemones, kurių ji imasi, ir pasiektą pažangą. (2 straipsnis)¹⁹;

3) Jei gaunama informacija ar išsiaiškinama, kad erdvėlaivio ekipažas nusileido atviroje jūroje ar bet kurioje kitoje vietoje, nepriklausančioje nė vienos valstybės jurisdikcijai, Šalys, kurios gali tai padaryti, prireikus suteikia pagalbą, vykdydamos tokio ekipažo paieškos ir gelbėjimo operacijas, kad kuo greičiau jį išgelbėtų. Jos informuoja paleidžiančiąją administraciją ir Jungtinių Tautų Generalinį Sekretorių apie priemones, kurių imasi, ir apie pasiektą pažangą. (3 straipsnis)²⁰;

4) Jei dėl avarijos, nelaimingo atsitikimo, priverstinio ar nenumatyto nusileidimo erdvėlaivio ekipažas nusileidžia Šalies jurisdikcijai priklausančioje teritorijoje ar surandamas atviroje jūroje ar bet kurioje kitoje vietoje, nepriklausančioje nė vienos Šalies jurisdikcijai, jis turi būti saugiai ir neatidėliojant grąžinamas paleidžiančiosios administracijos atstovams. (4 straipsnis)²¹.

Pagrindiniai skirtumai tarp Kosminės erdvės sutarties ir Gelbėjimo susitarimo:

1. Kosminės erdvės susitarime nustatyta, kad būtent astronautams turi būti skirta visa reikiama pagalba, tačiau Gelbėjimo susitarime yra išplečiamas subjektų ratas juos pavadinant erdvėlaivio personalu. Visgi nėra aišku ar kosmoso turistai įeina į minėtąsias sąvokas;

2. Kosminės erdvės sutartyje buvo numatyta, kad vienos šalies kosmoso objektui ar dalims nukritus į kitos sutarties šalies teritoriją, paleidžiančios šalies administracijai pareikalavus, jis turi būti grąžinamas. Gelbėjimo susitarime nustatyta, kad paleidžiančioji šalis privalo už objekto grąžinimą kompensuoti visas su tuo susijusias išlaidas.

Teigiami tarptautinės visuomenės atsiliepimai apie teisinį kosmoso teisės reguliavimą ir naujų iššūkių, susijusių su veiklomis kosmose atsiradimas lėmė ir tolesnį tarptautinių sutarčių kūrimą.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*

²¹ Susitarimas dėl astronautų gelbėjimo, astronautų grąžinimo ir į kosminę erdvę paleistų objektų grąžinimo. Valstybės žinios, 2013 m. Nr. 19-925.

1972 m. Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą (Atsakomybės konvencija)

JT Teisės pakomitetas nuo 1963 m. iki 1972 m. sprendė ir derino Atsakomybės konvencijos priėmimą. Susitarimas buvo pasiektas Generalinėje Asamblėjoje 1971 metais (rezoliucija 2777 (XXVI)) ir Konvencija įsigaliojo 1972 m. rugsėjo mėnesį.²²

Kosmoso erdvės sutarties VII straipsnyje buvo pristatytas esminis šalių atsakomybės dėl jų paleistų ar jos užsakymu paleistų objektų žalos atlyginimo. Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės buvo siekiama pratęsti ir praplėsti Kosmoso erdvės sutartyje aprašytą principą, nustatant atsakomybės už padarytą žalą sistemą. Galiausiai, Konvencijoje buvo nustatyti šie svarbiausi minėtos sistemos elementai²³:

1) „Paleidžiančiosios šalies“ sampratos nustatymas. I Atsakomybės konvencijos straipsnyje yra pateikta, kad „paleidžiančioji šalis“ yra toji Konvencijos šalis: I) kuri paleidžia ar jos užsakymu yra paleidžiamas kosmoso objektas arba II) iš kurios teritorijos ar įrenginių yra paleidžiamas kosmoso objektas (I straipsnis)²⁴. Iš paminėtų 4 kriterijų, nustatančių už žalą atsakingą subjektą, pats aiškiausias yra paleidžiančiosios šalies teritorijos kriterijus, kadangi jį nesunku nustatyti ir jis yra neginčijamas tarptautinės bendruomenės²⁵;

2) „Žalos“ ir „kompensacijos“ sąvokų nustatymas. Konvencija nustatė, kad kompensuojamą žalą sudaro „gyvybės praradimas, asmens sužalojimas ar kitoks sveikatos sutrikdymas; arba valstybių, fizinių, juridinių asmenų arba tarptautinių tarpvyriausybinių organizacijų nuosavybės praradimas arba jai padaryta žala“ (I straipsnis).²⁶ Pažymėtina, kad žala aplinkai ar netiesioginė žala (pvz. elektroniniai ar lazeriniai trukdžiai) nėra įtraukta į žalos apibrėžimą, kas sukelia nesutarimų tarp šalių ar tai turėtų būti įtraukta. Konvencija taip pat suteikė galimai neribotą atsakomybę tokia formuluote: „Kompensacija, kurią atlygindama žalą pagal šią Konvenciją turi sumokėti paleidžiančioji valstybė, nustatoma vadovaujantis tarptautine teise ir teisingumo bei lygybės principais siekiant taip atlyginti žalą, kad būtų atkurta tokia fizinio ar juridinio asmens, valstybės ar tarptautinės

²² CONVENTION ON INTERNATIONAL LIABILITY FOR DAMAGE CAUSED BY SPACE OBJECTS. Prieiga internetu: <<http://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introliability-convention.html>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 11 d.]

²³ VON DER DUNK, F., TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law (Research Handbooks in International Law series)*, 2015, Edward Elgar Publishing, p. 82.

²⁴ Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą. Valstybės žinios, 2013-02-20, Nr. 19-926

²⁵ VON DER DUNK, F., TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law (Research Handbooks in International Law series)*, 2015, Edward Elgar Publishing, p. 83.

²⁶ Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą. Valstybės žinios, 2013-02-20, Nr. 19-926

organizacijos, kurių vardu pateikta pretenzija, būklė, kokia ji būtų buvusi, jei žala nebūtų padaryta“ (XII straipsnis).²⁷ Šios nuostatos iš esmės suteikia galimybę šalims reikalauti ir netiesioginių nuostolių kompensacijos²⁸;

3) Konvencijos II ir III straipsniai nustato visapusišką atsakingos šalies atsakomybę. II straipsnis nustato, kad „Paleidžiančioji valstybė yra visapusiškai atsakinga už žalos, kurią padarė jos kosminis objektas Žemės paviršiuje arba skrendančiam orlaiviui, atlyginimą.“²⁹ III straipsnis nustato atsakomybę ne Žemės paviršiuje nustatydamas, kad „Jei vienos paleidžiančiosios valstybės kosminiam objektui ar tokiam kosminiame objekte esantiems asmenims ar turtui žalą padaro kitos paleidžiančiosios valstybės kosminis objektas kitur nei Žemės paviršiuje, pastaroji atsakinga tik tada, jei žala padaryta dėl jos kaltės arba dėl asmenų, už kuriuos ji atsakinga, kaltės.“³⁰ Papildomai nustatyta, kad šalys atsako solidariai už jų bendrai padarytą žalą. Dviejų kosminių objektų susidūrimo atveju trečiosios šalies objektui patyrus žalą dėl atitinkamo susidūrimo, šalys turi atlyginti žalą pagal abiejų kaltę, išskyrus atvejį, kuomet įrodoma kad trečioji šalis buvo šiurkščiai aplaidi ar neveikdama leido kilti žalai³¹;

4) Konvencija nustato tik tarptautinę šalių atsakomybę už padarytą žalą, tačiau tos šalies piliečiai negali naudotis Konvencija kaip teisine priemone prieš savo šalį. Piliečiai ir užsieniečiai, dalyvaujantys kosminio objekto veikimo užtikrinime, gali naudotis nacionalinėmis teismų priemonėmis, kad galėtų reikalauti žalos atlyginimo prieš savo šalį. Kadangi Konvencija taikoma tik tarp šalių, piliečiai, kuriems žalą padarė kitos paleidžiančiosios šalies kosminis objektas, turi prašyti, kad jo šalis pati kreiptųsi į žalą padariusią šalį ir išsireikalautų žalos atlyginimą jos piliečiui³²;

5) Konvencija nustatė procedūrą, pagal kurią šalys gali išspręsti savo ginčus. Visų pirma yra skatinamas taikus susitarimas diplomatiniais kanalais. Tačiau per metus nesusitarus, šalys sudaro Pretenzijų komisiją, sudarytą iš abiejų šalių ir bendrai pasirinkto pirmininko. Komisija padeda išspręsti iškilusį ginčą.³³

²⁷ *Ibid.*

²⁸ VON DER DUNK, F., TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law (Research Handbooks in International Law series)*, 2015, Edward Elgar Publishing, p. 84.

²⁹ Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą. Valstybės žinios, 2013-02-20, Nr. 19-926, II str.

³⁰ *Ibid*, III str.

³¹ *Ibid*, IV, V, VI str.

³² *Ibid*, VII, VIII str.

³³ *Ibid*, IX, XV str.

Visgi, Atsakomybės konvencija per ateinančius metus nebuvo formaliai naudojama, kadangi nebuvo iškilusių daug incidentų, dėl kurių reikėtų atlyginti sukeltą žalą. Tačiau galima būtų išskirti vieną, kuris turėjo didžiausią rezonansą.

1978 m. Sovietų branduolinis palydovas Cosmos-954 sugrižo į Žemės atmosferą virš Kanados teritorijos ir išbarstė daug radioaktyvių nuolaužų dideliame negyvenamos teritorijos plote. Diskusijos dėl kompensacijos dydžio buvo ilgos ir galiausiai Sovietų Sąjunga sumokėjo 3 milijonus Kanados dolerių (vietoj reikalautų 6 milijonų), pagal abiejų šalių sudarytą dvišalį susitarimą. Tačiau sovietai formaliai nepripažino savo atsakomybės už incidentą. Nors finaliniame susitarime ir nebuvo minima Konvencija, tačiau ji buvo naudojama Kanados ieškinyje bei šalys visų pirma pasinaudojo diplomatinio būdu, numatytu Konvencijoje.³⁴

1975 m. Konvencija dėl į kosminę erdvę paleistų objektų registravimo (Registravimo konvencija)

Registravimo konvencija Teisės pakomitečio buvo pradėta derinti ir spęsti apie jos priėmimą nuo 1962 m. Ji buvo priimta JT Generalinės Asamblėjos 1975 m. (rezoliucija 3235 (XXIX)) ir įsigaliojo 1976 m. rugsėjo 15 d.³⁵

Konvencija kaip ir kitos po Kosminės erdvės sutarties sudarytos tarptautinės sutartys, pratęsė ir papildė Kosminės erdvės sutartyje numatytas bazines tarptautinės kosmoso teisės nuostatas ir principus. Registravimo konvencija, kaip ir suprantama iš pavadinimo, plėtojo į kosmosą paleidžiamų kosminių objektų registravimo reikalavimus šalims. Pirmasis reikalavimas buvo numatytas II straipsnyje, kuriame numatyta, kad „Jei kosminis objektas paleidžiamas į orbitą aplink Žemę arba už jos, paleidžiančioji valstybė įregistruoja kosminį objektą, įrašydama jį į jos tvarkomą atitinkamą registrą.“³⁶ Ši norma numato, kad valstybės turi sukurti nacionalinį kosmoso objektų registrą ir jame registruoti visus kosminius objektus. „Jei yra dvi ar daugiau bet kurių tokių kosminių objektų paleidžiančių valstybių, jos bendrai nusprendžia, kuri iš jų įregistruos objektą“.³⁷ Įregistravimo klausimas yra labai svarbus, kadangi šalis, kuri yra registravusi kosminį objektą, paleistą į kosmosą, pilnai atsako už tą objektą ir jo padarytą žalą pagal Atsakomybės konvencijos nuostatas.

³⁴ VON DER DUNK, F., TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law (Research Handbooks in International Law series)*, 2015, Edward Elgar Publishing, p. 93

³⁵ CONVENTION ON REGISTRATION OF OBJECTS LAUNCHED INTO OUTER SPACE. Prieiga internetu:

<http://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introregistration-convention.html>. [žiūrėta 2018 m. kovo 21 d.]

³⁶ Konvencija dėl į kosminę erdvę paleistų objektų registravimo. Valstybės žinios, 2013-02-20, Nr. 19-927

³⁷ *Ibid*, II str.

Konvencijoje taip pat yra numatytas tarptautinio lygio registro įsteigimas, kurį tvarko Jungtinių Tautų Generalinis Sekretorius. IV Konvencijos straipsnyje numatyta, kad šalys „per galimą kuo trumpiausią laiką pateikia Jungtinių Tautų Generaliniam Sekretoriui su kiekvienu jos registre įregistruotu kosminiu objektu susijusią informaciją“³⁸, kuri specifiskai numatyta tame pačiame straipsnyje. Tuo pačiu skatinama pateikti ir bet kokią papildomą informaciją apie šalies registre esančius kosminius objektus. Visgi formuluotė „gali kartkartėmis“ atveria galimybes šalims ignoruoti šias nuostatas.³⁹

Papildomos pareigos nustatytos ir šalims, turinčioms technologinių pranašumų. Joms yra pavesta panaudoti savo sekimo ar stebėjimo įrangą ir pranešti kitoms šalims apie galimai pavojingus kosminius objektus, kadangi jos pačios neturi technologinių ir/ar finansinių galimybių jų susekti.⁴⁰

1979 m. sutartis dėl valstybių veiklos principų Mėnulyje ir kituose dangaus kūnuose (Mėnulio susitarimas)

Mėnulio susitarimas⁴¹ buvo pasirašytas 1979 m. gruodžio 5 dieną, o įsigaliojo 1984 m. liepos 11 dieną. Šiuo metu šio susitarimo šalimis yra 18 valstybių. Mėnulio susitarimas turėjo būti Kosmoso erdvės sutarties papildymas, ypatingai pabrėžiant Mėnulio ir kitų kosmoso kūnų išteklių išgavimą ir panaudojimą, kas tuo metu atrodė neišvengiama. Deja, šis susitarimas nebuvo sėkmingo kosmoso teisės kūrimo pavyzdys ir tai parodo mažas šalių skaičius. Daugelis šalių pritarė nuostatomis, kurios numatė platesnį Kosmoso erdvės sutarties aiškinimą – nustatant principus dėl taikaus kosmoso naudojimo, savitarpio pagalbos ar galimų stočių įrengimų dangaus kūnuose. Tačiau kai kurios nuostatos buvo netinkamos didžiosioms kosmoso industrijos šalims. Kontraversiška susitarimo dalis buvo potencialus komercinis dangaus kūnų ir Mėnulio išteklių išgavimas ir panaudojimas, taikant principą, kad tai yra visos žmonijos paveldas. Mėnulio susitarimas nesugebėjo surinkti daugiau šalių ratifikavimo, kadangi pagrindinės kosmoso industrijos šalys atsisakė investuoti į brangias sistemas, kurios būtų naudojamos ištekliams išgauti ir tuomet turėtų būti padalinti visoms šalims, net ir besivystančioms šalims, kurios niekuo prie to neprisidėjo. Papildomai, ne tik bendros gautos naudos dalijimosi bet ir privalomas

³⁸ *Ibid*, IV str.

³⁹ VON DER DUNK, F., TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law (Research Handbooks in International Law series)*, 2015, Edward Elgar Publishing, p. 98

⁴⁰ *Ibid*.

⁴¹ Agreement governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies, 1979. Prieiga internetu: <https://treaties.un.org/doc/Treaties/1984/07/19840711%2001-51%20AM/Ch_XXIV_02p.pdf> [žiūrėta 2018 m. kovo 22 d.]

technologijų dalinimasis tarp šalių buvo absoliučiai nepriimtinas ir lėmė Mėnulio susitarimo nepasisekimą tarptautiniu lygiu.⁴²

Šios penkios tarptautinės kosmoso teisės sutartys tapo tarptautinės kosmoso teisės pagrindu, nustatančiu bendrąsias kosmoso naudojimosi taisykles ir taisykles tarp šalių. Tai buvo didžiulis Jungtinių Tautų nuopelnas tarptautinėje teisėje, lėmęs taikos palaikymą kosmose ir paskatinus šalis laikytis taikos ir ant Žemės.

1979 m. Mėnulio susitarimas užbaigė tarptautinių kosmoso teisės sutarčių priėmimo periodą, kuomet priimamos sutartys pasiekdavo daugiau ar mažiau visuotinę tarptautinės bendruomenės pripažinimą. Tačiau tai nereiškia, kad Komiteto darbas ties tuo ir užsibaigė. Suteikdamas sąlygas šalims toliau derėtis ir po truputį tobulinti jau esamas tarptautines sutartis bei priimdamas rekomendacinio pobūdžio rezoliucijas, Komitetas ir toliau prisidėjo prie tarptautinės kosmoso teisės tobulinimo.

Kaip vieną svarbiausių Komiteto darbų galima būtų įvardinti 2007 m. rezoliuciją⁴³ skatinančią pasinaudoti Kosmoso nuolaužų mažinimo gairėmis. Kas prasidėjo kaip kosmoso agentūrų lygio savanoriškas išipareigojimas, kurį prisiėmė didžiausios vyriausybės palydovų operatorės, virto visuotinai pripažinta JT rezoliucija, nepaisant fakto, kad ji liko neprivaloma. Šiomis dienomis, didžiosios kosmoso veikla užsiimančios šalys naudojami šiomis neprivalomomis gairėmis kaip svarbiausiais šaltiniais, nustatant licencijavimo sistemas savo vidinėse teisės sistemose, transformuojant jas į nacionaliniu lygiu privalomus įstatymus. Tokiu būdu šalys konvertuoja JT rezoliucijas į privalomas taisykles ir ateityje šioms šalims bus sunku paneigti tokią jų naudojamą praktiką, pridėdant faktą, kad tokios naudojamos taisyklės po kurio laiko yra priskiriamos prie tarptautinės teisės papročių.⁴⁴

Būtent paminėtu būdu Komitetas ir siekia, kad priėmus atitinkamas rezoliucijas svarbiose kosmoso teisei srityse, šalys taikys pasiūlytas taisykles ir inkorporuos jas į savo nacionalinę teisę taip paverčiant juos privalomais teisiniais aktais. Tuo pačiu JT siekia, kad šalių pripažintos nors ir neprivalomos taisyklės per laiką taptų tarptautiniais papročiais. Tokiu būdu yra siekiama apeiti problematinę dalį – daugelio šalių nesugebėjimą susitarti dėl bendro ir visuotinai pripažinto tarptautinės kosmoso teisės reguliavimo tarptautinėse sutartyse.

⁴² VON DER DUNK, F., TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law (Research Handbooks in International Law series)*, 2015, Edward Elgar Publishing, p. 99-102.

⁴³ General Assembly resolution on International cooperation in the peaceful uses of outer space. Prieiga internetu: <http://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_62_217E.pdf>. [žiūrėta 2018 m. kovo 23 d.]

⁴⁴ VON DER DUNK, F., TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law (Research Handbooks in International Law series)*, 2015, Edward Elgar Publishing, p. 103-104.

1988 m. Tarpvyriausybini susitarimas dėl Tarptautinės kosminės stoties

Aptariant aktualias tarptautinės kosmoso teisės sutartis, svarbu paminėti šį Susitarimą. Susitarimas buvo priimtas aptariant apie būsimą Tarptautinės kosminės stoties kūrimą, statymą, paleidimą ir valdymą. Sukurtas 1988 m. vadovaujant JAV, toliau sekant Japonijai, Kanadai ir kitoms Europos kosmoso politiką vykdančioms šalims, esančioms Europos kosmoso agentūros narėmis, tačiau persvarstytas 1998 m. po Šaltojo karo pabaigos, įtraukiant Rusiją. Šiuo metu Susitarimas galioja 15 pagrindinių kosmoso politiką vykdančių šalių.⁴⁵ Šis dokumentas nustato ilgalaikį tarptautinį bendradarbiavimo teisinį pagrindą grindžiant jį partnerystės ryšiais, įkuriant nuolatinei apgyventą civilinę kosminę stotį, skirtą taikiems tikslams pasiekti, laikantis tarptautinės teisės.⁴⁶

Be pagrindinio Susitarimo kartu buvo pasirašyti keturi Tarpusavio supratimo memorandumai tarp Nacionalinės aeronautikos ir kosmoso administracijos (NASA) bei kiekvienos šalies agentūrų – Europos kosmoso agentūros (ESA), Kanados kosmoso agentūros (CSA), Rusijos Federalinės kosmoso agentūros (Roscosmos) ir Japonijos aviacijos ir kosmoso agentūros (JAXA). Pagrindinis memorandumų tikslas buvo detaliai aprašyti agentūrų vaidmenis ir funkcijas stoties projektavimo, vystymo ir naudojimo procesuose. Memorandumai nustatė valdymo struktūrą ir suderino būtinas stoties naudojimo taisykles.⁴⁷

Tarptautinei kosmoso teisei šis susitarimas įdomus tuo, kad šalys pateikė pavyzdį kaip galima panaudoti standartinės kosmoso teisės normas ir jas pritaikyti tarptautiniame kontekste, t. y. panaudojo jurisdikcijos kvazi - teritorialumo principą atskiriems registruotiems stoties objektams, vietoj to, kad teisiškai laikyti Tarptautinę kosminę stotį kaip vieną objektą.⁴⁸ Tarpvyriausybini susitarimas leidžia stoties šalims pratęsti jų šalių jurisdikciją kosmose, t. y. tarptautinėje kosminėje stotyje, tam, kad šalių suteikti įrengimai, pvz. laboratorijos, būtų asimiliuotos į atitinkamų šalių teritorijas. Pagrindinė taisyklė yra tokia, kad šalis išsaugo savo jurisdikciją ir kontrolę registruotiems komponentams ir stotyje ar ant jos esantiems jos piliečiams. Tai reiškia, kad kosminės stoties šalys savininkės yra teisiškai atsakingos už jų suteiktus komponentus. Šis nacionalinės jurisdikcijos ištesimas nustato kokia teisė bus taikoma veiklai įvykstančiai atitinkamos šalies komponente. Šis teisinis režimas pripažįsta šalių teismų jurisdikciją ir

⁴⁵ *Ibid.* p. 113-114.

⁴⁶ INTERNATIONAL SPACE STATION LEGAL FRAMEWORK. Prieiga internetu: <https://www.esa.int/Our_Activities/Human_Spaceflight/International_Space_Station/International_Space_Station_legal_framework> [žiūrėta 2018 m. kovo 9 d.]

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ VON DER DUNK, F., TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law (Research Handbooks in International Law series)*, 2015, Edward Elgar Publishing, p. 113-114

leidžia pritaikyti nacionalinę teisę tokiose srityse kaip baudžiamoji atsakomybė, atsakomybė už žalą ir intelektinės nuosavybės teisė.⁴⁹

Šis susitarimas svarbus tarptautinei kosmoso teisei, kadangi parodė puikų pavyzdį kaip šalys gali bendradarbiaujant pasiekti nuostabių rezultatų bei pateikė brėžinius ateities globalių kosmoso organizacijų susitarimams dėl milžiniškų kosminių projektų. Novatorišku laikomas ir teritorijos išstūmimo nustatymas, kuris yra labai patrauklus šalims, leidžiantis tam tikroje stoties teritorijoje taikyti savo nacionalinius įstatymus.

⁴⁹INTERNATIONAL SPACE STATION LEGAL FRAMEWORK. Prieiga internetu:
<https://www.esa.int/Our_Activities/Human_Spaceflight/International_Space_Station/International_Space_Station_legal_framework> [žiūrėta 2018 m. kovo 9 d.]

2. Aktualios tarptautinės kosmoso teisės problemos

Aptarus tarptautinės kosmoso teisės raidą ir svarbiausias jau priimtas tarptautines sutartis, reguliuojančias šalių veiklą kosmoso erdvėje, reikėtų pereiti prie pagrindinės šio darbo temos – aktualių tarptautinės kosmoso teisės problemų.

Po Šaltojo karo tarp JAV ir SSRS iš esmės baigėsi ir šių valstybių lenktynės dėl kosmoso „užkariavimo“. Nebelikus šalių, norinčių įrodyti savo technologinį pranašumą kosmose, siekiant politinės galios tarptautinėje politikoje, pasiekimai šioje srityje nebebuvo tokie garsūs, kokie buvo 1960 - 1970 m.. Valstybėms kosmoso siekimas paprasčiausiai tapo per brangi prabanga, kainuojanti milžiniškas sumas, kurias verčiau investuodavo į kitas sritis. Tokių milžiniškų ir neįtikėtina brangių projektų, kaip išsilaipinimas Mėnulyje buvo atsisakyta ir susitelkta ties Žemės orbita ir galimybėmis pasinaudoti palydovais ir siūstuvais, kaip įrankiais pagerinti ir palengvinti telekomunikacijų, stebėjimo ir duomenų rinkimo sritis, taip ypatingai palengvinant žmonių kasdienį gyvenimą (pvz. naudojant GPS sistemą). Daugelis iniciatyvų veikti kosmose perėjo į privačių organizacijų ar įmonių rankas ir šiuo metu vis daugiau privačių organizacijų išreiškia norą pakeisti valstybes ir perimti iš jų „estafetę“ siekiant įsitvirtinti kosmose.

Kosmoso „užkariavimo“ įvykiai įvykę 1960 – 1970 m. buvo viso labo tik pradinis etapas tiek žmonių veikloms kosmose, tiek ir tarptautinei kosmoso teisei. Dvidešimt pirmo amžiaus pradžia parodė, kad šis amžius taip pat bus kosmoso amžius, kuomet žmonės labai aktyviai sieks kosmoso erdvės ir veiks joje, sulaužant jau nustatytus standartus bei vykdant atrodo neįmanomas misijas. Milžiniškas technologijų šuolis ir sumažėjusi kosminių komponentų kaina lėmė, kad net ir privačios kompanijos turi pakankamai resursų, kad sudrebtų valstybių kosmoso monopolį. Kalbos apie pirmąjį tarpplanetinį žmonių skrydį į Marsą ir pirmosios kolonijos įkūrimą galbūt kai kuriems ir skamba kaip fikcija, tačiau vis sparčiau tobulėjant technologijoms, tokios misijos tikrai virs realybe. Pažymėtina, kad kaip ir dažniausiai būna, teisės sistemos yra reaktyvios ir yra pora žingsnių atsilikusios nuo vykstančių įvykių. Ne išimtis ir tarptautinė kosmoso teisė, kuri jau šiuo metu turi teisinių spragų, kurias būtina taisyti.

Viena iš jų yra jau minėtų tarptautinių kosmoso teisės sutarčių nuostatos. Kosminės erdvės sutartis buvo pasirašyta suradus kompromisą tarp pagrindinių kosmoso veikla užsiimančių šalių, nustatančių kosmoso naudojimosi sistemą ir principus. Panašiai priimtos ir ją sekusios patikslinančios ir praplečiančios Kosminės erdvės sutarties nuostatos ir principus. Tačiau bėda slypi tame, kad bandant surasti kompromisą šalys

sutartyse nuostatas pateikė labai bendrai, paliekant didžiulę laisvę kitoms šalims savaip interpretuoti nuostatas ir jų nesilaikyti. Bendro pobūdžio, plečiamosios nuostatos, nenumatančios griežtų ir labai reikalingų reikalavimų bei tam tikrų sąvokų neišaiškinimas paliko daug teisinių neaiškumų. Nors tokios nuostatos ir veikė daugelį metų, nekylant didelių konfliktų tarp valstybių narių, tačiau tai nėra ilgalaikė tarptautinė kosmoso teisės sistema ir vis daugėjant veiklų kosmose ir subjektų, kurie užsiima jomis, neabejotinai kils konfliktų dėl kosmoso naudojimo nuostatų. Būtent todėl reikia pro aktyvių valstybių veiksmų siekiant iš esmės atnaujinti esamą kosmoso teisės sistemą, peržiūrėjus jau esamas sutartis ir priėmus naujus susitarimus dėl jau esamų ar ateityje planuojamų veiklų kosmose.

Toliau šiame darbe bus aptariamos aktualios tarptautinės kosmoso teisės problemos, t. y. tokios problemos, su kuriomis yra susiduriama jau šiomis dienomis ar bus susiduriama netolimoje ateityje. Bus apžvelgtos konkrečios problemos tam tikrose tarptautinės kosmoso teisės srityse.

2.1 Kosmoso panaudojimas kariniams tikslams ir ginklų dislokavimui

Nuo pat pradžių, vienas svarbiausių tarptautinės kosmoso teisės uždavinių buvo taikos palaikymas tarp valstybių būtent kosmoso erdvėje. Baimė, kad kitos valstybės sugebės pasinaudoti kosmoso erdve ir įgaus karinį pranašumą buvo viena iš pagrindinių paskatų susitarti dėl teisinių apribojimų ginklų dislokavimui kosmose. Visgi, nereikia pamiršti, kad palydovai ar kiti kosminiai objektai skriedami aplink Žemę tam tikru momentu atsiduria virš kitų valstybių teritorijų ir valstybės negali uždrausti jiems joje būti (skirtingai negu oro erdvėje). Ši mintis bei baimė žinant, ką galima padaryti kosminiais objektais, kurie turi naikinamąją galią, lėmė valstybių norą ir iniciatyvą tarptautiniu lygmeniu uždrausti ginklų naudojimą kosmose ir kosmoso naudojimą kariniams tikslams.

1960 m. rugsėjo 22 d., kalbėdamas Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje Jungtinių Amerikos Valstijų prezidentas Dwight Eisenhower pasakė, kad:

„Šio naujojo pasaulio (kosmoso erdvės) atsiradimas iškėlė esminį klausimą: ar kosmoso erdvė bus išsaugota taikiems tikslams ir kuriama visos žmonijos naudai? Ar ji taps dar vienu ginklavimosi varžybų dėmesio objektu ir dėl to taps bergždžios ir pavojingos konkurencijos arena? Pasirinkimas turi būti skubus. Ir mes turime jį padaryti. Viso pasaulio valstybės neseniai susivienijo paskelbiant Antarktidos žemyną kaip nenaudojamą kariniams įrenginiams. Galėtume praplėsti šį principą, įtraukiant ir dar svarbesnę sferą. Nacionaliniai interesai dar nėra stipriai išplėtoti kosmose ir kosminiuose kūnuose. Susitarimo barjerai šiuo metu yra žemesni negu jie kada nors bus. Galimybė

galimai jau slenka pro mus. Kol dar nepraėjo daug metų ir taškas iš kurio nebegrižtama bus praėjęs.“⁵⁰

Šiais laikais, priešingai negu prieš 50 metų, vis daugėjant veikomis kosmose suinteresuotų valstybių ir privačių organizacijų bei didėjant ne tik kosmose esančių objektų žmonijai teikiamai naudai, tačiau ir jų svarbai valstybių saugumo srityje, neišvengiamai atsiras interesas apginti savo ypatingai svarbius kosminius objektus, nuo galimų grėsmių kylančių iš konkurentų ar netgi teroristinių organizacijų.

1991 m. vykęs Įlankos Karas suteikė postūmį tokiam kariniam kosmoso panaudojimui kaip amerikiečių ir britų komunikacijos, žvalgybos ir ankstyvojo išpėjimo palydovų naudojimas, kurie vaidino nepakeičiamą vaidmenį karinėse operacijose šio konflikto metu. JAV keletą kartų pakartojo savo nuomonę, kad ji yra pasirengusi įsivelti į ginkluotą konfliktą iš kosmoso.⁵¹ Tai pagrindžia tokie jos teiginiai:

„Tai politiškai jautri tema, bet tai įvyks. Kai kurie žmonės nenori apie tai girdėti ir tai tikrai nėra populiariu, tačiau be abejonės mes kausimės kosmose. Mes kausimės iš kosmoso ir dėl pačio kosmoso. Būtent dėl to JAV sukūrė programas skirtas nukreipti energiją ir sukūrė tikslaus sunaikinimo mechanizmus. Kažkada mes iš kosmoso atakuosime ir Žemėje esančius taikinius – laivus, lėktuvus ir kitus žemyninius taikinius“.⁵²

JAV laiko kosmoso erdvę savo vienu pagrindiniu nacionalinio saugumo interesu dėl kurio jos karine galia turėtų būti išplėsta pvz. galimai dislokuojant ne atominius, kosminius ginklus. Ypatingai po 2001 metų rugsėjo 11 dieną įvykusių teroristinių atakų, sukėlusių „Karą terorui“, įstatymų pasiūlymai skirti kosminiams ginklams vėl buvo įtraukti į JAV karinę strategiją.⁵³

Kaip bus aprašyta žemiau, Kosminės erdvės sutartis draudžia paleisti į orbitą aplink Žemę objektus, gabenančius branduolinį ginklą arba bet kokius kitus masinio naikinimo ginklus, įrengti tokius ginklus dangaus kūnuose arba kitu būdu dislokuoti tokius ginklus kosminėje erdvėje. Nepaisant to, kad karinės įrangos ir kosminių ginklų paleidimas ir bandymas kosmoso erdvėje yra aiškiai neteisėtas, problema išlieka dėl to, kad daugelis šalių kosmoso objektų turi galimybę būti panaudotais kaip kariniams tikslams. Kaip pavyzdys galėtų būti palydovų technologija, nuotolinio stebėjimo būdu gali būti naudojama rinkti meteorologinę informaciją, ji tuo pačiu gali būti panaudota rinkti

⁵⁰ FERREIRA-SNYMAN A. *Selected legal challenges relating to the military use of outer space, with specific reference to Article IV of the Outer Space Treaty*. 2015, p. 2. Prieiga internetu: <http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1727-37812015000300003> [žiūrėta 2018 m. balandžio 25 d]

⁵¹ *Ibid.*

⁵² *Ibid.*, p. 3

⁵³ *Ibid.*, p. 3

informaciją apie kitas šalis. Panašiai, navigacijos (GPS) sistemos gali būti panaudojamos civilių naudai, bet taip pat gali nukreipti bombas ar raketas. Telekomunikacijų palydovai yra naudojami perduoti ne tik civilių komunikaciją, tačiau ir karines žinutes. Nuotolinis stebėjimas taip pat yra naudojamas tiek civilių tiek kariuomenės sferose. Aišku tai, kad karinių ir ne karinių veiksmų atskyrimas tampa vis labiau neaiškus. Išlieka klausimas ar kosmoso objektų panaudojimas kariniams tikslams prieštarauja Kosminės erdvės sutartyje nustatytai nuostatai, kad kosmosas privalo būti naudojamas tik taikiems tikslams. Taip pat, dėl vis didėjančios kosmoso objektų svarbos šalims, didėja šalių noras apsaugoti savo kosmoso objektus nuo kitų šalių galimo jų neutralizavimo. Būtent dėl to, karinio konflikto ateityje galimybė yra labai didelė.⁵⁴

Toliau bus aptariamas karinių veiksmų bei ginklavimosi teisėtumas kosmoso erdvėje, aktualios problemos ir teisinės kliūtys, su kuriomis susiduriama siekiant išvengti konfliktų kosmose.

Jėgos panaudojimas tarptautinėje teisėje

Visų pirma reikia aptarti jėgos panaudojimo leistinumą kosmoso erdvėje pagal tarptautinę viešąją teisę. Pagrindines nuostatas pateikia Kosminės erdvės sutartis bei Jungtinių Tautų Chartija.

Kosminės erdvės sutarties III straipsnis nustato, kad sutarties šalys atlieka veiksmus kosmoso erdvėje pagal tarptautinę teisę, taip pat ir Chartiją, siekiant palaikyti tarptautinę taiką ir saugumą bei skatinant tarptautinį bendradarbiavimą ir tarpusavio supratimą. Diskusija dėl karinių veiksmų kosmoso erdvėje turi būtinai būti atliekama su nuoroda į bendrąsias tarptautinės teisės taisykles dėl jėgos panaudojimo nustatytas Jungtinių Tautų Chartijos 2 straipsnio 4 punkte, kuriame nustatyta, kad visos šalys santykiuose su kitomis šalimis susilaikys nuo grasinimo panaudoti jėgą ar jėgos panaudojimo prieš kitos šalies teritorinį vientisumą ar politinį nepriklausomumą. Chartija pripažįsta teisę panaudoti jėgą tik dviem atvejais: pirma, Saugumo Tarybos leidimu ir antra, kai šalys pasinaudoja teise į individualią arba kolektyvinę savigyną pagal 51 straipsnį.⁵⁵

Natūraliai kyla klausimas, ar Saugumo tarybos leidimu arba pasinaudojus teise į kolektyvinę savigyną yra pateisinamas jėgos naudojimas kosmose, jei Kosminės erdvės sutartis nustato, kad kosmosas privalo būti naudojamas tik taikiems tikslams?

⁵⁴ *Ibid*, p. 5

⁵⁵ *Ibid*, p. 8

Pasak Bourbonniere ir Lee⁵⁶, IV Kosminės erdvės straipsnis turėtų būti skaitomas JT Chartijos VII skyriaus kontekste, kadangi 103 Chartijos straipsnis nustato, kad esant konfliktui tarp valstybių narių pareigų kylančių iš Chartijos ir tarp pareigų kylančių iš kitų tarptautinių sutarčių, iš Chartijos kylančios pareigos turi viršenybę.⁵⁷

Atitinkamai, Bourbonniere ir Lee teigia, kad pareigos kylančios iš JT Chartijos turės viršenybę prieš bet kurią teisę ar pareigą nustatytą Kosminės erdvės sutartyje. Kaip jau buvo minėta anksčiau, 2 Chartijos straipsnio 4 punktą nustato, kad visos šalys nares savo tarptautiniuose santykiuose susilaikys nuo grasinimo jėga ar jėgos panaudojimo prieš bet kurios šalies teritorinį vientisumą, politinį nepriklausomumą. Pasak minėtų autorių, pareiga panaudoti jėga kyla iš Chartijos 42 straipsnio, kuris nustato, kad šalys yra įpareigosotos paklusti Saugumo Tarybos sprendimams, įskaitant sprendimą „panaudoti tokius veiksmus oro, jūrų ar žeminių pajėgomis, kai yra reikalinga palaikyti ar atstatyti tarptautinę taiką ir saugumą“.⁵⁸

Autoriai teigia, kad „jei laikytume, kad Kosminės erdvės IV straipsnis nėra *jus cogens* norma, Saugumo Tarybos sprendimas panaudoti karinę jėgą kosmoso erdvėje turėtų viršenybę prieš bet kurią Kosminės erdvės draudimą ar bet kurią pareigą“.⁵⁹

Kadangi teisė į savigyną yra suformuluota kaip teisė, o ne pareiga, 103 Chartijos straipsnis turėtų negalėti 51 Chartijos straipsniui. Taip pat jei laikysimės bendros taisyklės, skirtos paskesnių sutarčių taikymui, kuri nustato, kad vėlesnė sutartis turi viršenybę prieš ankstesnę sutartį, tuomet draudimai Kosminės erdvės sutartyje turės viršenybę.⁶⁰

Visgi autoriai taip pat teigia, kad remiantis 51 straipsnio formuluote ir žodžiais „prigimtinė teisė“, teisė į savigyną įgavo *jus cogens* statusą ir tokiu atveju turėtų viršenybę prieš Kosminės erdvės sutarties IV straipsnį, nebent jis taip pat būtų įgavęs *jus cogens* statusą.⁶¹

Taigi, pasak autorių, teisėtos jėgos panaudojimo atveju pagal 42 ir 51 Chartijos straipsnius, šalys nebūtų saistomos Kosminės erdvės sutartyje numatytų draudimų, įskaitant ir draudimą dislokuoti branduolinius ir masinio naikinimo ginklus bei statyti karines instaliacijas Mėnulyje ir kituose dangaus kūnuose. Ir priešingai, neteisėtos jėgos

⁵⁶ BOURBONNIÈRE M., LEE R. *Legality of the Deployment of Conventional Weapons in Earth Orbit: Balancing Space Law and the Law of Armed Conflict. The European Journal of International Law Vol. 18 no. 5, EJIL 2008, p. 878.*

⁵⁷ *Ibid*, p. 878.

⁵⁸ *Ibid*, p. 878 – 879.

⁵⁹ *Ibid*, p. 878 – 880.

⁶⁰ *Ibid*, p. 878 – 880.

⁶¹ *Ibid*, p. 878 – 880.

panaudojimo atveju, atliekant agresijos veiksmus, Kosminės erdvės sutarties IV straipsnis turėtų viršenybę.⁶²

Dėl teisinės nežinomybės nustatant ar galima naudoti ar kontroliuoti teisė į savigną kosmoso erdvėje, Filho pasisako, kad ši teisė geriausiu atveju išvis neturėtų būti naudojama kosmoso erdvėje ir šalys turėtų surasti susitarimą ir uždrausti prevencinę savigną. Unikali kosmoso sąlygos sudaro kliūčių panaudoti 51 straipsnį kosmose. Autorius siūlo, kad kosmoso panaudojimas taikiems tikslams turėtų būti suprastas kaip draudimas naudoti bet kokią jėgos panaudojimo formą, panašiai, kaip tai buvo uždrausta Antarktidos sutartyje.^{63 64}

Kosmoso panaudojimas kariniams tikslams

Kaip jau minėta anksčiau, kosminė erdvė buvo ir toliau bus svarbi dėl strateginių ir karinių veiksmų. Tai jau buvo nedviprasmiškai patvirtinta tokiais teiginiais:

„Kosmosas visada buvo militarizuotas. Karinės galimybės buvo pradinių bandymų pagrindas ir vis dar išliko iki šių dienų.“

Derybų dėl Kosminės erdvės sutarties metu, tiek SSRS, tiek JAV jau turėjo karinius palydovus orbitoje ir jų atsisakymas bet kokių ribojimų dėl karinio tokių palydovų panaudojimo užkirto kelia visiškam karinių veiksmų kosmoso erdvėje uždraudimui.⁶⁵

Tai lėmė, kad priešingai negu Antarktidos Sutartyje, kuri uždraudė „bet kokias karinio pobūdžio priemones“, Kosminės erdvės sutarties IV straipsnis nustato tokias taisykles: „Valstybės, šios Sutarties Šalys, įsipareigoja nepaleisti į orbitą aplink Žemę objektų, gabenančių branduolinį ginklą arba bet kokius kitus masinio naikinimo ginklus, neįrengti tokių ginklų dangaus kūnuose arba kitu būdu nedislokuoti tokių ginklų kosminėje erdvėje. Visos valstybės, šios Sutarties Šalys, naudoja Mėnulį ir kitus dangaus kūnus išimtinai taikiais tikslais. Karinių bazių įkūrimas, karinių įrenginių ir įtvirtinimų įrengimas, bet kokių ginklų bandymas ir kariniai manevrai dangaus kūnuose draudžiami. Karinio personalo naudojimas atliekant mokslinius tyrimus ar kitais taikiais tikslais nėra draudžiamas. Bet kokios įrangos ar infrastruktūros priemonių, kurių reikia taikiam Mėnulio ar kitų dangaus kūnų tyrinėjimui, naudojimas taip pat nėra draudžiamas.“

⁶² *Ibid*, p. 878 – 880.

⁶³ FILHO, J. M. *The Right of Self-defense in Outer Space*. 2011, Proceedings of the International Institute of Space Law, p. 480.

⁶⁴ FERREIRA-SNYMAN A. *Selected legal challenges relating to the military use of outer space, with specific reference to Article IV of the Outer Space Treaty*. 2015, p. 18-22. Prieiga internetu: <http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1727-37812015000300003> [žiūrėta 2018 m. balandžio 25 d].

⁶⁵ *Ibid*, p. 8 – 9.

Gilinantys į IV straipsnio prasmę, šios problemos kelia nemažai teisinių iššūkių, kurie reikalauja išskirtinio dėmesio.⁶⁶

Toliau bus pateiktos problematinės IV straipsnio nuostatos ir jų teisinis įvertinimas.

„Taikiems tikslams“ samprata

Vienas iš esminių kosmoso teisės principų yra, kad kosmosas turi būti naudojamas „taikiems tikslams“. Šis principas yra nustatytas tiek JT Generalinės Asamblėjos rezoliucijoje dėl principų, taikomų kosmoso erdvei⁶⁷, tiek Kosminės erdvės sutartyje. Be to, šis principas jau galimai tapo įtvirtintas kaip tarptautinės teisės paprotys. Kosmoso veikla užsiimančių šalių praktika rodo, kad jos daug kur naudojasi šiuo principu savo pranešimuose, sutartyse ir politikoje. Nors ir akivaizdu, kad „taikūs tikslai“ yra vienas pagrindinių kosmoso teisės principų, žymiai sunkiau yra nustatyti šios normos turinį.⁶⁸ Taip yra todėl, kad daugelis šalių turi savitą supratimą kas tiksliai yra „taikūs tikslai“. Pažymėtina, kad šalys, siekiančios pasinaudoti kosmosu kariniams tikslams paprastai taiko siauriamąjį aiškinimą, galimai siekiant pateisinti savo karines veiklas, kurios kitu atveju būtų neteisėtos.

Pagal JAV ir kitų Vakarų valstybių interpretaciją, sąvoka „taikus“ reiškia ne agresyvus. Visgi, nėra aišku ar palydovų naudojimas karinio konflikto metu planavimo, oro navigacijos, ankstyvo perspėjimo ar žvalgybos tikslais gali būti laikomas agresyviu kosmoso panaudojimu ir tuo pažeidžiant Kosminės erdvės sutartį.⁶⁹

Nors ir nėra aišku, tačiau galima sutikti, kad minimaliai „taikūs tikslai“ gali būti suprantami būtent kaip ne agresyvūs ir būti lygiais jėgos uždraudimo nuostatomis JT Chartijoje. Nors ir galima manyti, kad pagal Kosminės erdvės sutartį ir kitus kosmoso teisės aktus konfliktai kosmose yra negalimi, tačiau tai nebūtinai bus taip pat suprantama bendrojoje tarptautinėje teisėje. Kosminės erdvės sutarties III straipsnyje į kosmoso teisės režimą buvo įtraukta tarptautinė teisė, o jeigu tiksliau, JT Chartijos nuostatos. Be to, jame yra atkartotos Chartijos nuostatos nustatant, kad sutarties tikslas yra skatinti „tarptautinę

⁶⁶ *Ibid*, p. 9.

⁶⁷ Declaration of Legal Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space. Prieiga internetu: <http://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_18_1962E.pdf> [žiūrėta 2018 m. kovo 11d.]

⁶⁸ BLOUNT, P.J.. *Targeting in Outer Space: Legal Aspects of Operational Military Actions in Space*. 2012, p. 3. Prieiga internetu: <<http://harvardnsj.org/2012/11/targeting-in-outer-space-legal-aspects-of-operational-military-actions-in-space/>> [žiūrėta 2018 m. kovo 13 d.]

⁶⁹ FERREIRA-SNYMAN A. *Selected legal challenges relating to the military use of outer space, with specific reference to Article IV of the Outer Space Treaty*. 2015, p. 11. Prieiga internetu: <http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1727-37812015000300003> [žiūrėta 2018 m. balandžio 25 d].

taiką ir saugumą.“ Tai reiškia, kad Kosminės erdvės sutartis dalijasi tuo pačiu JT Chartijos vienu pagrindiniu principu.⁷⁰

Būtent todėl, remiantis tuo, kad JT Chartija visgi leidžia JT Saugumo Tarybos sankcionuotą arba savigynos atveju naudojama jėgą, galima teigti, kad Kosminės erdvės sutartis taip pat visiškai negali uždrausti naudoti jėgos kosmose.

Pridedant galima pastebėti, kad vien faktas, kad Kosminės erdvės sutartis leidžia kariniam personalui būti kosmoso erdvėje dėl mokslinių ar kitų taikių tikslų, leidžia susidaryti nuostatą, kad „taikiems“ reikšmė kaip ne karinio kosmoso naudojimo būtų per plati, pagal Kosminės erdvės tikslus. Skaitant nuostatas „moksliniams ar kitokiems taikiems tikslams“ galima suprasti, kad nepaisant to, kad mokslinius tyrimus atliks karinis personalas, jie bus atliekami kaip taikus kosmoso panaudojimas. Taigi galima teigti, kad IV Kosmoso erdvės sutarties straipsnis neuždraudžia karinių technologijų kūrimo kosmose.⁷¹

Militarizacija ir ginklavimasis

Taigi, rodos IV straipsnis nenustatė visiško karinių veiksmų draudimo kosmoso erdvėje. Turėtų būti nustatytas aiškus atskyrimas tarp sąvokų „militarizacija“ ir „ginklavimasis“. Siaurai aiškinant taikaus naudojimo principą Kosmoso erdvės IV straipsnio nuostatose, demilitarizacija kosmoso erdvėje reikštų „visišką kosmoso objektų naudojimo kariniams tikslams uždraudimą“. Tačiau šalys aiškiai nepaisė šio IV straipsnio siaurojo aiškinimo ir savo veiksmais nuo pat pirmojo palydovo iškėlimo rodė, kad kosmosas bus naudojamas kariniams tikslams, tačiau jie bus pasyvūs, t. y. komunikacijos ir informacijos suteikimas kariniams tikslams. Ironiška, tačiau, kosmoso panaudojimas kariniams tikslams, kurie faktiškai nėra taikūs (tokie kaip palydovų panaudojimas nukreipti bomboms), šiuo metu yra visuotinai priimtas šalių.⁷²

Ginklavimasis kosmose gali būti apibūdinamas kaip „ginklų dislokavimas kosmoso erdvėje ar ant Žemės paviršiaus, kurių paskirtis yra puolamojo pobūdžio ir kurių numatyti taikiniai yra kosminiai objektai“. Didžioji dalis šalių laiko tokius veiksmus kaip nelegalius, kadangi jie jų manymu prieštarauja pagrindiniams viešosios tarptautinės ir

⁷⁰ BLOUNT, P.J.. *Targeting in Outer Space: Legal Aspects of Operational Military Actions in Space*. 2012, p. 3. Prieiga internetu: <<http://harvardnsj.org/2012/11/targeting-in-outer-space-legal-aspects-of-operational-military-actions-in-space/>> [žiūrėta 2018 m. kovo 13 d.]

⁷¹ FERREIRA-SNYMAN A. *Selected legal challenges relating to the military use of outer space, with specific reference to Article IV of the Outer Space Treaty*. 2015, p. 11. Prieiga internetu: <http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1727-37812015000300003> [žiūrėta 2018 m. balandžio 25 d.]

⁷² *Ibid*, p. 14.

kosmoso teisės principams.⁷³ Visgi, nors kosmosas šiuo metu nėra apginkluotas, tačiau neseni įvykiai parodė pavyzdį, kokie tragiški gali būti kosmoso ginklų panaudojimo ir kosmoso nuolaužų padariniai. 2007 m. kinų Anti-palydovinio ginklo (ang. ASAT) bandymo metu į kosmoso erdvę pateko „2087 kosmoso nuolaužų dalys, kurios pakankamai didelės, kad jas būtų galima nuolat sekti“ ir „virš 35 000 nuolaužų dalių, kurie dydis siekė iki 1 centimetro“⁷⁴

2013 m. sausį, viena iš šių nuolaužų stipriai apgadino rusų erdvėlaivį. Šis pavyzdys parodo, kad jei vienas kontroliuojamas karinis bandymas gali sukelti žalos po šešerių metų, karas kosmoso erdvėje gali turėti katastrofiškų padarinių kosmoso objektams dar daugelį metų po karinio konflikto pabaigos. Diskusijų apie kosminius ginklus metu, būtina aptarti ir šią temą, kadangi daugelis šalių yra susirūpinusios dėl kosmoso nuolaužų padarinių ir tai jas verčia suabejoti prieš naudojant kosmoso ginklus. Šalys baiminasi, kad sunaikinus kosmose esančius objektus, bus atskeltos ypač pavojingos nuolaužos, kurios ilgus metus skries aplink Žemės orbitą. Tai gali sukelti tokius padarinius, kad aplink nuolat skraidys visiems palydovams ypač pavojingos nuolaužos.⁷⁵

Fizikinės kosmoso savybės ir nediferencijuojantis kosmoso nuolaužų pobūdis lemia ir šalių baimę bei vengimą naudoti kosminius ginklus sunaikinant kitus kosminius objektus.

Vienas iš svarbiausių ginklų naudojimą kosmose stabdančių veiksnių yra fizikinės kosmoso savybės. Kai objektas yra sunaikinamas kosmose, jo fragmentai gali pasilikti kosmose ir skristi aplink Žemės orbitą kaip kosmoso nuolaužos. Kosmoso nuolaužomis yra laikomi „visi žmogaus sukurti objektai, įskaitant ir jų fragmentus ir elementus Žemės orbitoje arba įskriejantys atgal į Žemės atmosferą, kurie yra nefunkcionalūs.“ Visi objektai kosmose skrieja milžinišku greičiu ir būtent dėl šios priežasties kosmoso nuolaužos kelia tokią didelę grėsmę kitiems objektams kosmose. Šiuo metu kosmose yra apie 19 000 sekamų kosmoso nuolaužų, kurių dydis viršija 10 centimetrų ir dešimtytis milijonų kosmoso nuolaužų, kurių dydis nesiekia 10 centimetrų.⁷⁶

Šalys, kurios pasikliauna kosminiais objektais, karinėje veikloje supranta, kokią grėsmę sukelia kosmoso nuolaužos ir greičiausiai vengtų bet kokios atakos, kuri, kaip rezultatas sunaikintų kosminį objektą orbitoje ir sukurtų daug kosminių nuolaužų. Tačiau

⁷³ *Ibid*, p. 14.

⁷⁴ CHANOCK, A. *The Problems and Potential Solutions Related to the Emergence of Space Weapons in the 21st Century*. 2013, p. 8.

⁷⁵ *Ibid*, p. 9.

⁷⁶ BLOUNT, P.J.. *Targeting in Outer Space: Legal Aspects of Operational Military Actions in Space*. 2012, p. 18. Prieiga internetu: <<http://harvardnsj.org/2012/11/targeting-in-outer-space-legal-aspects-of-operational-military-actions-in-space/>> [žiūrėta 2018 m. kovo 13 d.]

silpnesnės kariuomenės, siekiančios pasinaudoti stipriųjų šalių priklausomumu nuo kosmoso ir jame esančių objektų, gali svarstyti tokias atakas kaip labai viliojančias.⁷⁷

Pažymėtina, kad panašias priemones gali panaudoti ir kiti nevalstybiniai dariniai, tokie kaip teroristinės organizacijos. Goodmanas įspėja⁷⁸, kad nors ir šiuo metu tai nėra pirmo svarbumo problema ir apie ją nėra daug šnekama, kosmoso terorizmo galimybė negali būti nepastebėta. Jo manymu, kosmoso terorizmo sukelta grėsmė gali būti daug didesnė, nei bet kuris teroristinis aktas šiuo metu žinomas žmonijai. Būtent todėl, privačių kompanijų kontrolė gali tapti svarbiu nacionalinio ir tarptautinio saugumo interesu.⁷⁹

Kalbant tiksliau, būtent palydovų technologija yra labai patrauklus taikinyss kosmoso teroristams, kadangi šalies palydovų veikimo sutrikdymas gali sutrukdyti ar visiškai sustabdyti karines operacijas ir esmines kasdienes veiklas, tokias kaip finansinius sandorius ir komunikacijos sistemas. Tokios atakos vis labiau prisidės prie šalių noro išvystyti technologijas skirtas ne tik apginti savo kosminį turtą, tačiau ir neutralizuoti priešų kosminius objektus, keliančius jiems grėsmę.⁸⁰

Atakos planuotojui yra būtina įsitikinti ir būti tikram, kad atakos padariniai nebus chaotiški ir nediferencijuoti. Nediferencijuojančias atakas sudaro ir atakos, kurios „kovoje naudoja metodą ar priemonę, kurios padariniai yra nelimituoti ir nekontroliuojami“, kaip to reikalauja tarptautinė teisė. Atakos siekiančios sunaikinti kosminį objektą gali būti laikomos kaip pažeidžiančios šį limituotas atakos principą, kadangi kosmoso nuolaužų debesis yra nekontroliuojamas ir gali padaryti žalos daugeliui kitų konflikte nedalyvaujančių šalių.⁸¹

Kosminiai ginklai

Kosmoso erdvės sutarties IV straipsnis nemini įprastinių ginklų ar kitų karinių sistemų, tačiau specifiskai draudžia bet kokį branduolinių ar masinio naikinimo ginklų dislokavimą Žemės orbitoje ar kituose dangaus kūnuose. Toks draudimas gali būti paaiškintas šalių susirūpinimu dėl galimų radioaktyviųjų iškritų pavojaus, kuris gali kilti atliekant branduolinius bandymus ir kuriant bei naudojant branduolinius ginklus. Toks susirūpinimas buvo kilęs sutarties pasirašymo metu, kuomet įprastinių ginklų dislokacija

⁷⁷ *Ibid*, p. 19.

⁷⁸ GOODMAN, T. W. *To the End of the Earth: A Study of the Boundary between Earth and Space*. 2010 Journal of Space Law.

⁷⁹ FERREIRA-SNYMAN A. *Selected legal challenges relating to the military use of outer space, with specific reference to Article IV of the Outer Space Treaty*. 2015, p. 15. Prieiga internetu: <http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1727-37812015000300003> [žiūrėta 2018 m. balandžio 25 d].

⁸⁰ *Ibid*, p. 16.

⁸¹ P BLOUNT, P.J.. *Targeting in Outer Space: Legal Aspects of Operational Military Actions in Space*. 2012, p. 19. Prieiga internetu: <<http://harvardnsj.org/2012/11/targeting-in-outer-space-legal-aspects-of-operational-military-actions-in-space/>> [žiūrėta 2018 m. kovo 13 d.].

kosmose buvo iš anksto nenumatyta. Taigi, nėra aišku ar aiškaus įprastinių ginklų draudimo nebuvimas sudaro pagrindą manyti, kad įprastiniai ginklai kosmoso erdvėje yra leidžiami.⁸²

Priešingai branduoliniams ginklams, kurie yra „apibrėžta technologija“, teisinė masinio naikinimo ginklo (kurį gali apimti radiologiniai, biologiniai ir cheminiai ginklai) sąvoka, Kosminės erdvės sutarties kontekste, nėra aiški. Taip pat, IV straipsnyje numatytas draudimas ginklų bandymams dangaus kūnuose, pasak kai kurių autorių, neapima atviros kosminės erdvės. Frimanas⁸³ nesutinka ir teigia, kad Kosminės erdvės sutarties pavadinimas ir preambulė, kurie apibrėžia sutarties taikymo ribas numato, kad ne taikaus kosmoso naudojimo draudimas turėtų apimti ir atvirą kosmoso erdvę. Pridėtina ir tai, kad kaip jau minėta aukščiau, dėl galimo didelio kosminių nuolaužų skaičiaus, jau vien kosminių ginklų bandymų atlikimas (nesvarbu ar dangaus kūnuose ar atvirame kosmose) sukelia didžiulę riziką saugumui kosmose ir kitų šalių teisei laivai patekti į kosmosą.⁸⁴

Viena iš pagrindinių kliūčių tinkamai išspręsti kosminių ginklų problemą yra „kosminių ginklų“ sąvokos neaiškumas. Nėra vieno universalus apibrėžimo, kas sudaro kosminius ginklus. Tai sukelia keletą problemų siekiant nustatyti ar kosminis prietaisas yra kosminis ginklas ar tik įrankis naudojamas padėti karinėms pajėgoms, toks kaip GPS sekiklis. Svarbu aiškiai atskirti kosminius ginklus nuo kitų kosminių įrankių ir prietaisų, norint sukurti efektyvią teisinę sistemą, reglamentuojančią kosminius ginklus.⁸⁵

Nors ir nėra vieno oficialaus „kosminių ginklų“ apibrėžimo, yra keletas pasiūlymų, kurie galėtų padėti juos apibrėžti.

Jungtinių Tautų nusiginklavimo mokslinių tyrimų institutas pateikė pasiūlymą, kad; „Kosminis ginklas yra kosmoso erdvėje arba ant Žemės paviršiaus dislokuotas prietaisas, sukurtas sunaikinti, sugadinti ar kitaip sutrikdyti normalų kosmoso objekto ar būtybės veikimą arba prietaisas dislokuotas kosmoso erdvėje sukurtas sunaikinti, sugadinti ar kitaip sutrikdyti normalų objekto ar būtybės veikimą Žemėje. Bet kuris kitas prietaisas, turintis galimybę būti panaudotas, kaip paminėta viršuje bus laikomas kosminiu ginklu.“⁸⁶

⁸² FERREIRA-SNYMAN A. *Selected legal challenges relating to the military use of outer space, with specific reference to Article IV of the Outer Space Treaty*. 2015, p. 11. Prieiga internetu: <http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1727-37812015000300003> [žiūrėta 2018 m. balandžio 25 d]

⁸³ FRIMAN, L. J. *War and Peace in Outer Space: A Review of the Legality of the Weaponization of Outer Space in the Light of the Prohibition on Non-peaceful Purposes*, 2005, p. 285-312.

⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁵ CHANOCK, A. *The Problems and Potential Solutions Related to the Emergence of Space Weapons in the 21st Century*. 2013, p. 6.

⁸⁶ *Ibid.*

Šis apibūdinimas svarbus, kadangi jis nustato, kad kosminis ginklas gali būti dislokuotas Žemėje ir turėti dvigubo panaudojimo galimybę, ką ir pamini paskutinis sakiny. Visgi, šis dvigubą panaudojimą turinčių prietaisų uždraudimas turbūt ir buvo pagrindinė priežastis, kodėl šis apibrėžimas nesugebėjo gauti palaikymo iš kosmose veiklą atliekančių šalių.⁸⁷

Kai kurios šalys pateikė savo galimus apibrėžimus, kurie galėtų „apšviesti“ esamą teisinį neaiškumą. Pavyzdžiui, Kanada pateikė pasiūlymą, kuris nustato, kad kosmosas turi toliau turėtų būti naudojamas informacijos rinkimui ir stebėjimui, tačiau prietaisai kurie yra sukurti padaryti fizinę žalą kitam objektui, turi būti uždrausti. Šie pasiūlymai parodo, kad yra šalių bendras supratimas, kad kosminiai ginklai turi turėti galimybę padaryti fizinę žalą kitam kosminiam objektui. Tačiau, tarptautinei bendruomenei nėra aišku ar kosminio ginklo pirminė funkcija turi būti žalos padarymas ir ar jis turi būti dislokuotas kosmose. Šios apibrėžimo problemos aiškiai pasimato, kuomet yra nagrinėjami šių dienų kosminiai ginklai. Balistinių raketų technologija, kuri gali būti panaudojama kaip Anti-palydovinis ginklas (ASAT) yra puikus to pavyzdys. Ji yra dvigubo naudojimo technologija, taigi nėra aišku ar tai yra kosminis ginklas, kadangi ja besinaudojanti šalis gali oponuoti teigdama, kad tai nėra kosminis ginklas, kadangi jis nėra sukurtas sukelti žalos kosminiams objektams.⁸⁸

Šie pavyzdžiai aiškiai parodo, kad aiškus kosminių ginklų apibrėžimas yra būtinas, siekiant efektyviai spręsti šią problemą.

Ginklavimo varžybų kosmoso erdvėje prevencija Jungtinėse Tautose (PAROS)

Per visus metus nuo pirmųjų, pagrindinių tarptautinės kosmoso teisės sutarčių, buvo keletas iniciatyvų iš tarptautinės bendruomenės susitarti dėl saugesnio kosmoso išsaugojimo.

Šalių bandymai sustabdyti ginklavimo procesus teisinėmis priemonėmis buvo pastebimi, tačiau ne itin efektyvūs.

2002 m. birželio 26 d. Kinija ir Rusija kartu pateikė Jungtinių Tautų Nusiginklavimo konferencijai bendrus sutarties teksto principus ir darbinį dokumentą⁸⁹. Jos pasiūlė jį vadinti „Galimi elementai tarptautinei sutarčiai ateityje dėl ginklų dislokavimo kosmoso

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ *Ibid.*, p. 7.

⁸⁹ 2002 m. Rusijos ir Kinijos darbo dokumentas. *Galimi elementai ateities tarptautiniam teisiniam susitarimui, kuris padėtų išvengti ginklų dislokacijos kosmoso erdvėje*. Priega internetu: <<http://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Resources/Factsheets/paros/CD1679.pdf>> [žiūrėta 2018 m. kovo 29 d.]

erdvėje išvengimo ir grasinimo ar jėgos panaudojimo prieš kosminius objektus“. Jame buvo pateiktos trys galimos pagrindines šalių pareigos:

- Negalima dislokuoti bet kokios rūšies ginklų kosmoso erdvėje ar ant dangaus kūnų;
- Negalima grasinti jėga ar panaudoti jėgą prieš kosminius objektus;
- Negalima padėti kitoms šalims ar jas drąsinti dalyvauti tokiuose uždraustuose veiksmuose.

Visgi, šis dokumentas turėjo savų trūkumų. Nors šis dokumentas ir uždraudžia kosminių ginklų naudojimą aplink Žemės orbitą ir ant dangaus kūnų, tačiau jis nemini ginklų, dislokuotų ant Žemės paviršiaus, kurie gali būti nukreipti ir panaudoti prieš kosminius objektus. Šis reguliavimas yra ypač svarbus kalbant apie anti-palydovinius ginklus (ASAT), kadangi jie lieka įstatymų leidžiami.⁹⁰

Tokio dokumento sėkmės galimybės atsižvelgiant į dokumento nuostatų formulavimą buvo gana limituotos, dėl bendro sutarimo principo taikymo Nusiginklavimo konferencijoje ir dėl vis didėjančio JAV pasipriešinimo šio dokumento priėmimui. Visgi, šis pasiūlymas yra svarbus tuo, kad matant tai, kad pasiūlymą pateikė Kinija ir Rusija ir šis pasiūlymas susilaukė didelio palaikymo iš kitų Nusiginklavimo konferencijos narių, galima drąsiai teigti, kad šiuo metu egzistuojantis tarptautinės kosmoso teisės reguliavimas, ypač IV Kosmoso erdvės sutarties straipsnis tikrai nepakankamai uždraudžia karinius veiksmus kosmose ir kosmoso apginklavimą įprastiniais kosminiais ginklais.⁹¹

2008 m. Ginklų dislokavimo kosmoso erdvėje išvengimo ir Grasinimo ar jėgos panaudojimo prieš kosminius objektus sutarties projektas (PPWT)⁹²

2008 m. vasario mėnesį Kinija ir Rusija vėl kartu pateikė sutarties pasiūlymą Nusiginklavimo konferencijai, siekdamas nusiginklavimo kosmose. JAV atmetė PPWT pasiūlymą, taipogi sutarties nuostatos susilaukė kitų šalių klausimų. Nemažai šalių

⁹⁰ LISTNER. M. *International space law: An overview of law and issues*. 2011, p. 5. Prieiga internetu: <http://www.dphu.org/uploads/attachements/books/books_3799_0.pdf> [žiūrėta 2018 m. kovo 15 d.]

⁹¹ BOURBONNIÈRE M., LEE R. *Legality of the Deployment of Conventional Weapons in Earth Orbit: Balancing Space Law and the Law of Armed Conflict*. *The European Journal of International Law Vol. 18 no. 5 EJIL 2008*, p. 18-19.

⁹² 2008 m. Ginklų dislokavimo kosmoso erdvėje išvengimo ir Grasinimo ar jėgos panaudojimo prieš kosminius objektus sutarties projektas (PPWT). Prieiga internetu: <<http://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/cd/2008/documents/Draft%20PPWT.pdf>> [žiūrėta 2018 m. kovo 29 d.]

įtartinai žiūrėjo į tokį didžiųjų kosmoso šalių pasiūlymą, manydamos, kad jos siekia kitokių užslėptų tikslų, o ne taikaus kosmoso.⁹³

Šalių narių nuomone, didžiausiomis sutarties problemomis, tarptautinės kosmoso teisės prasme, buvo laikomos šios:

1. Sutartis uždraudžia grasinimą panaudoti jėgą ar jos panaudojimą, tačiau ne apskritai kosmose, o tik prieš kosminius objektus;
2. Sutartis nenustato teisės į savigyną pagal JT Chartijos 51 straipsnį, ribojimo, išskyrus tuos naudojant tuos ginklus, kurie yra uždrausti tarptautinės teisės ar panaudojant ją prieš sutarties šalį;
3. Sutartis neuždraudžia anti - palydovinių ginklų (ASAT) kūrimo, bandymų ar dislokacijos, tol kol jie neatitinka „kosminių ginklų“ sąvokos, nustatytos sutartyje;
4. Sutartis neuždraudžia iš Žemės paviršiaus naudojamų lazerių ir elektroninių blokavimo sistemų kūrimo, bandymo ir dislokavimo;
5. Sutartis nesureguliuo „dvigubą pritaikymą“ turinčių kosminių technologijų, kurios gali būti panaudojamos taikiems arba agresyviems tikslams.⁹⁴

2014 m. Patobulintas antrasis PPWT sutarties projektas⁹⁵

Rusija pabandė dar kartą pasiūlyti patobulintą ir į šalių pastabas atsižvelgtą sutarties projektą. Jame buvo išplėsta kosminio ginklo sąvoka, į kurią įeina ir ginklai kurie yra sukurti ar konvertuoti iš kitų kosminių objektų. Visgi, prie individualios savigynos buvo pridėta ir kolektyvinė savigyna. Šis sutarties projektas taip pat nesugebėjo pritraukti didelio tarptautinės bendruomenės palaikymo.

Galima suprasti, kodėl JAV nesutiko pasirašyti tokios sutarties. Sutarties nuostatos leidžia Kinijai naudotis anti palydovinėmis ginklų sistemomis, tuo pačiu ribojant JAV galimybės kurti ir dislokuoti gynybines ginklų sistemas kosmoso erdvėje.

Apibendrinimas. Apibendrinant šį skyrių galima pasakyti, kad dabartinis tarptautinės kosmoso teisės reguliavimas, kylantis iš pagrindinių 5 tarptautinės kosmoso teisės sutarčių, yra tik bazinio lygio ir yra nepakankamas šių laikų technologijų sukeltiems iššūkiams. Plataus pobūdžio Kosminės erdvės ir kitų sekusių sutarčių nuostatų nustatymas paliko daug vietos individualioms šalių teisinėms ir lingvistinėms sąvokų

⁹³LISTNER, M. *An exercise in the Art of War: China's National Defense white paper, outer space, and the PPWT*, 2011. Prieiga internetu: <<http://www.thespacereview.com/article/1828/1>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.]

⁹⁴ *Ibid.*

⁹⁵ 2014 m. Ginklų dislokavimo kosmoso erdvėje išvengimo ir Grasinimo ar jėgos panaudojimo prieš kosminius objektus sutarties antras projektas (PPWT). Prieiga internetu: <<http://reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/cd/2014/documents/PPWT2014.pdf>> [žiūrėta 2018 m. kovo 29 d.]

interpretacijoms, kas sukelia teisinį neaiškumą ir galimybes manipuliuoti sutarčių normomis.

Kosmoso militarizacija matomai yra nebeišvengiamas procesas, dėl kurio šalys sutaria ir rodo tai savo praktika. To, rodos, neuždraudžia ir Kosminės erdvės sutartis.

Tačiau ginklavimosi procesą kosmose dar galima sustabdyti šalims tinkamai susitarus dėl daugiašalės tarptautinės sutarties, kuri nustatytų draudimus naudoti ginklus kosmoso erdvėje.

Visgi, nors ir buvo keletas bandymų susitarti dėl ginklų nenaudojimo kosmoso erdvėje, ženklų rezultatų nebuvo pasiekta. Tai dažnai būdavo dėl to, kad kai kurios šalys iš esmės neturi intereso ir noro pasirašyti sutartį, kuri ribotų ginklų dislokavimą kosmoso erdvėje. Taip pat pažymėtina, kad pasiūlymų iniciatorės dažnai sutartyse praleisdavo kai kurių svarbių problemų sprendimus, kurie gan dažnai joms pačioms būdavo naudingi, taip parodydamos, kad jos savo pasiūlymais greičiausiai siekia ne taikos kosmose, o kitų varžovių suvaržymo tam tikrose srityse. Ieškant pozityviosios pusės, yra matoma, kad šalys rodo savo norą ir iniciatyvą keisti kosminių ginklų naudojimo reglamentavimą tarptautiniu lygmeniu. Tai yra laikoma kaip būtinybė, siekiant nepavėluoti ir iš anksto užkirti kelią vis labiau galimoms ginklavimosi varžyboms, kurios greičiausiai sukeltų milžinišką grėsmę tarptautiniam saugumui ir taikai, kadangi kosmose kilę kariniai konfliktai vyktų ne tik kosmoso erdvėje tačiau ir ant Žemės paviršiaus, bei atvirkščiai ant Žemės kilę konfliktai gali persikelti ir į kosmoso lygį.

JT Saugumo Tarybos sprendimas priimti teisiškai saistančią rezoliuciją, kuri uždraustų bet kokią jėgos naudojimą kosmoso erdvėje, įskaitant ir teisę į savigyną, taip galimai sustabdant ginklavimosi varžybas ir apsaugant tarptautinę taiką ir saugumą būtų naudingas tarptautinei teisei.

2.2 Kosmoso nuolaužų teisiniai iššūkiai

Kosmoso nuolaužos potencialiai gali tapti didžiule problema visai tarptautinei bendruomenei, kadangi yra galimybė, kad neapdairiai elgiantis kosmoso erdvė gali tapti nepasiekiamą ir nepanaudojama, o tai būtų didelis nuostolis visai žmonijai, kadangi kosmoso erdvė yra laikoma nauju svarbiausiu žmonijos tyrinėjimo objektu. Teisinės kosminių nuolaužų reguliavimo priemonės šiuo metu yra aiškiai nepakankamos ir neaiškios, o tai sukelia daug įvairių problemų.

Šiame skyriuje bus aptariama kosmoso nuolaužų sukeltos teisinės ir aplinkos apsaugos problemos.

Kosmoso nuolaužų samprata

Jokia sutartis nenustato universalaus kosmoso nuolaužų apibrėžimo. Žodis „nuolauža“ kyla iš prancūziško žodžio „debris“, kuris reiškia fragmentą.⁹⁶

Carl Q. Christol pateikia nuomonę, kad „nuolauža“, tai kažkas, kas turi apčiuopiamas, fizines charakteristikas, tokias kokias galima pamatyti, paliesti, pasverti, apdoroti gamyklose ar ištirti laboratorijose. Jis sako, kad kaip fizinė medžiaga, „nuolauža“ gali būti sudaryta iš kosminių objektų, įskaitant komponentų dalis arba ji gali būti sudaryta iš kosmoso erdvėje esančių fragmentų, kurie išveria atmosferos testus ir galiausiai atsiduria ant Žemės paviršiaus.⁹⁷

Pagal 1982 m. Antrosios JT Tyrinėjimo ir taikaus kosmoso erdvės panaudojimo konferencijos ataskaitą, kosmoso nuolaužos yra sudarytos iš nebenaudojamų, sugedusių palydovų, panaudotų raketų variklių, varžtų ir kitų dalių.⁹⁸

“Kosmoso nuolaužos” tai:

- kosmoso objektas, kaip numatyta Atsakomybės konvencijos I straipsnio (d) punkte ir Registracijos konvencijos I straipsnio (b) punkte;
- kuris daugiau nebeatlieka savo originalios funkcijos arba nebeturi apčiuopiamos funkcijos;
- kuris arba patenka atgal į Žemės atmosferą, pasilieka Žemės orbitoje, kosmoso erdvėje arba Mėnulyje ar kitame dangaus kūne;
- kuris yra arba sukurtas tyčia arba yra sukuriamas per paleidžiančiosios šalies aktyvius ar pasyviuos veiksmus;

⁹⁶ DEBRIS. Prieiga internetu: <<https://www.linguee.com/english-french/search?query=debris&source=auto>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 19 d.]

⁹⁷ MALHOTRA, K. *Outer Space Law and the Problem of Space Debris*. 2015. Prieiga internetu: <<https://www.lawctopus.com/academike/outer-space-law-problem-space-debris/>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 18 d.]

⁹⁸ *Ibid.*

- gali turėti ekonominę vertę paleidžiančiai šaliai;
- gali turėti istorinę vertę paleidžiančiai šaliai;
- ir / arba gali turėti išliekamąją nacionalinio saugumo vertę paleidžiančiai šaliai.⁹⁹

Kosmoso nuolaužų grėsmė

Praeitoje dalyje jau buvo paminėta, kokias grėsmes gali sukelti kosmoso nuolaužos, panaudojant karines priemones kosmose. Šioje dalyje bus plačiau aptarta kosmoso nuolaužų grėsmė, kuri gali kilti ir ne tik iš karinių veiksmų ir kurios problemos sprendimas taip pat reikalauja greito atsakymo iš tarptautinės bendruomenės.

Nuo 1957 m., daugiau nei 5250 kosminių objektų paleidimų lėmė daugiau nei 23 000 susekamų kosmoso objektų atsiradimą. Tik maždaug 1200 iš jų yra veikiantys erdvėlaiviai. Visi kiti yra klasifikuojami kaip kosmoso nuolaužos ir daugiau nebeatlieka jokių naudingų funkcijų. Didžioji dalis reguliariai sekamų kosmoso nuolaužų yra fragmentai iš maždaug 290 žinomų sugedimų, sprogimų, palydovų ar raketų susidūrimų.¹⁰⁰

Yra manoma, kad maždaug 750 000 objektų, didesnių nei 1 centimetras ir net 166 milijonai objektų, didesnių nei 1 milimetras skrieja komerciškai ir moksliskai naudingose Žemės orbitose.¹⁰¹

Kosmoso nuolaužų dydis gali suklaidinti manant, kad jos nesukels daug žalos, tačiau:

- mažiau nei 1/10 milimetro dydžio kosmoso nuolauža gali sukelti optinių paviršių eroziją, panašų į šlifavimą ir gali sugadinti teleskopų veidrodžius, sumažinti saulės baterijų efektyvumą;
- dalelės, tokios kaip dažų gabalėliai (mažesni nei 1 milimetras) gali sukurti mažus kraterius sienose ir languose. Nuo 2008 m. maždaug 100 Kosminės stoties langų turėjo būti pakeisti, dėl tokių smūgių;
- didesnė nuolauža nei 1 centimetras gali lengvai pramušti skylę erdvėlaivio / palydovo sienoje;¹⁰²

Praktiniais pavyzdžiais aiškinant, 2 milimetrų kosmoso nuolauža atsitrenkusi 10 km/s greičiu prilygsta smūgiui kriketo kamuoliuku 100 km/val., o 10 milimetrų dydžio

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ INTERNATIONAL CONSENSUS ON SPACE DEBRIS. Prieiga internetu: <https://www.esa.int/Our_Activities/Operations/Space_Debris/International_consensus_on_debris_threat> [žiūrėta 2018 m. balandžio 18 d.]

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² FAST FACTS ON SPACE DEBRIS.; Prieiga internetu: <<https://www.spaceacademy.net.au/watch/debris/sdfacts.htm>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 19 d.]

nuolauža, atsitrenkusi tokiu pačiu greičiu prilįgsta didelio motociklo smūgiui 100 km/val. greičiu.¹⁰³

Kosmoso nuolaužos skrieja 36 000 km/h arba 10 km/s greičiu. Toks greitis pasiekiamas dėl fizikinių kosmoso savybių ir tokie susidūrimai yra laikomi hyper greičio susidūrimais. Dalelės turi tokią didelę kinetinę energiją (energija dėl judėjimo), kad jos yra daugiau nei tolygiam svoriui sprogstamosios medžiagos. Smūgis su 1 kilogramo kosmoso nuolauža sukeltų daugiau žalos nei 1 kilogramo sprogmėnų detonavimas.¹⁰⁴

Fizikinės kosmoso savybės suteikia kosmoso nuolaužoms milžinišką greitį, kas paverčia kosmoso nuolaužas ypač pavojingais objektais.

Be jau minėto Kinijos ASAT bandymo sunaikinat savo palydovą ir sukuriant milžinišką kiekį kosmoso nuolaužų, taip pat galima paminėti ir 2009 metais įvykusį veikiančio Iridium 33 palydovo ir neveikiančio rusų Cosmos 2251 palydovo susidūrimą. Skrendantys 42 120 km/val. greičiu, palydovai išsviedė į kosmoso erdvę tūkstančius kosmoso nuolaužų gabalėlių, kurie skriejo į erdvę, kurioje buvo daug telekomunikacijų ir nuotolinio stebėjimo palydovų, kiekvienas skriedamas atskirai, taip sukeldamas didesnę naujų susidūrimų galimybę.¹⁰⁵

Didėjantis kosmoso nuolaužų skaičius kelia neramumą ir dėl galimo „Kesslerio“ efekto.

Kesslerio efektas yra teorija, 1978 metais pasiūlyta NASA mokslininko, kosmoso nuolaužų eksperto, Donald J. Kessler, skirta paaiškinti save palaikančią, „domino“ efektą turinčią, kosmoso nuolaužų susidūrimų virtinę žemutinėje Žemės orbitoje. Idėja yra tokia, kad du kosmoso erdvėje susiduriantys objektai sukuria daugiau kosmoso nuolaužų, kurios atitinkamai toliau susiduria su kitais kosmoso objektais/nuolaužomis ir sukuria dar daugiau kosmoso nuolaužų, taip sukuriant vis daugiau pavojingų nuolaužų, kurios galiausiai padengs visą žemutinę Žemės orbitą ir palydovai, norintys patekti į kosmosą patirtų didžiules rizikas dėl ankstyvo kosmoso nuolaužų bombardavimo, pakilimo metu.¹⁰⁶

Taigi, aiškiai matyti, kad kosmoso nuolaužos yra vis didėjanti grėsmė, kuri sukelia milžinišką žalą tiek šalių kosminiams objektams, tiek visai kosmoso aplinkai. Kosmoso nuolaužų teisinis reguliavimas yra problematiškas ir tuo taip pat prisideda prie šios problemos eskalavimo.

¹⁰³ *Ibid.*

¹⁰⁴ *Ibid.*

¹⁰⁵ LA VONE, M. *The Kessler Syndrome: 10 Interesting and Disturbing Facts*. Prieiga internetu:

<<http://www.spacesafetymagazine.com/space-debris/kessler-syndrome/>>. [žiūrėta 2018 m. balandžio 20 d.]

¹⁰⁶ *Ibid.*

Teisinės problemos, kylančios iš atsakomybės dėl padarytos žalos nustatymo

Vienas svarbiausių teisinių klausimų, kylančių iš kosmoso nuolaužų atsiradimo yra šalių atsakomybės paskirstymas, kuomet viena iš nuolaužų susiduria su kitos šalies kosminiais objektais ir neretai pridaro milžiniškų nuostolių paleidžiančiai valstybei. Nėra aišku kam priklauso kosmoso nuolauža ir kieno galima reikalauti atlyginti padarytą žalą.

Visų pirma kyla probleminis klausimas ar kosmoso nuolaužos gali būti prilygintos „kosminių objektų“ ar „komponentų dalių“ sampratai ir atitinkamai žalos padarymo metu galėtų būti remiamasi Atsakomybės konvencija. Pagrindinė problema yra tai, kad pats terminas „kosminis objektas“ nėra tinkamai apibrėžtas. Nei Atsakomybės konvencija, nei Registracijos konvencija iš esmės negelbėja, įtraukiant į „kosminius objektus“ taip pat ir jų „komponentų dalis“. Visgi, bent jau buvo bendrai sutarta, kad tai suteikia platesnes taikymo galimybes – kosmose pamestas varžtas bus laikomas komponento dalimi kosminio objekto, iš kurio jis atsirado. Atitinkamai, kai kas argumentuoja, kad kaip pavyzdys, didelės palydovo dalys po jo sprogimo taip pat būtų laikomos komponentų dalimis ir prilyginamos kosminiams objektams. Tokiu atveju būtų pasiektas didžiulis privalumas, kadangi, bet kokia žala padaryta tokių komponentų dalių, būtų Atsakomybės konvencijos taikymo srityje, taip suteikiant bent teorišką galimybę reikalauti kompensacijos.¹⁰⁷

Praktiškos problemos iškiltų dėl fakto, kad ginčų sprendimo mechanizmas pagal Atsakomybės konvenciją nulemia tai, kad net jei ir būtų priimtas sprendimas, kad kaltoji šalis turi sumokėti kompensaciją, šis sprendimas nėra teisiškai įpareigojantis. Įpareigojantis sprendimas galimas tik tuomet, kuomet abi šalys iš anksto susitaria dėl sprendimo galiojimo, o tai visgi yra mažai tikėtina.¹⁰⁸

Teisinės problemos dėl kosmoso nuolaužų surinkimo

Problema iškyla ir dėl kito kosminių objektų teisinio reglamentavimo. Nors kosmoso nuolaužos laikymas kosminiu objektu yra būtinas siekiant taikyti Atsakomybės konvenciją, tačiau tuo pačiu jis patenka ir į Kosminės erdvės sutarties bei Registracijos konvencijos taikymo sritį. Kosminis objektas paprastai būna registruotas nacionaliniame registre, o tai reiškia, kad valstybė, kurioje jis yra registruotas, išlaiko jurisdikciją bei objekto kontrolę. Kyla klausimas ar bet kas kitas, išskyrus kosminio objekto savininką (tuo pačiu ir turintį suverenitetą), gali perimti jo kontrolę, net jei jis yra nebenaudojamas,

¹⁰⁷ VON DER DUNK, F. *Space derbis and the law*. 2001, p. 3. Prieiga internetu: <<https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1003&context=spacelaw>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 29 d]

¹⁰⁸ *Ibid.*

dėl tokių priežasčių kaip gyvybės ar interesų pažeidimo atveju, tokiais atvejais kai jis padarė žalą ir reikia surinkti įrodymus? Ar objekto atsisakymas turi būti aiškus ar gali būti preziumuojamas? ¹⁰⁹

Dėl šių nurodytų priežasčių, Von der Dunk mano, kad turėtų būti sukurta atskira sub-kategorija kosmoso nuolaužoms, kuri būtų tarp „kosmoso objektų“ ir „komponentų dalių“. Ši sub-kategorija būtų atsakomybės už žalą taikymo subjektas, tačiau nebeliktų jurisdikcijos ištesimo ar kontrolės. Blogiausiu atveju bent jau turėtų būti sukurta galimybė šalims lengviau atsisakyti savo kosmoso nuolaužomis tapusių kosminių objektų, kad kitos šalys galėtų juos be suvaržymų surinkti. ¹¹⁰

Šiuo metu yra susidariusi teisiškai ir faktiškai sudėtinga ir keistina situacija, kadangi šalys, kurioms kosmoso nuolaužas, kurių vis daugėja, padaro žalos nežino kurios šalies kosminio objekto tai nuolauža ir iš kurios šalies galima reikalauti kompensacijos. Iš kitos pusės net jei ir žinoma, kieno tai kosmoso nuolauža (pvz. nebeveikiantis palydovas), jo negalima surinkti, kadangi jurisdikcija ir kontrolė išlieka šaliai, kurios palydovas tai yra. Iš esmės gaunasi užburtas ratas, kuomet kosmoso nuolaužų daugėja, atitinkamai didėja jų padaryta žala, o teisinių priemonių užtikrinti žalos atlyginimą ar surinkti kosmoso nuolaužas nėra.

Kosmoso nuolaužų problemų galimi sprendimo būdai

Manytina, kad du geriausi būdai sustabdyti kosmoso nuolaužų problemą yra kosmoso nuolaužų kiekio sumažinimas, preventyviai užkertant kelią joms susikurti bei jas fiziškai surenkant iš kosmoso erdvės ir efektyvus atsakomybės už sukeltą žalą nustatymo mechanizmas.

Kalbant apie kelio užkirtimą kosmoso nuolaužoms atsirasti, galima paminėti Generalinės Asamblėjos rezoliuciją 62/217, pavadinimu “Tarptautinis bendradarbiavimas kosmoso panaudojime taikiems tikslams” ir joje Asamblėjos rekomenduojamą COPOUS nustatytas Kosmoso nuolaužų mažinimo gaires. Asamblėja pabrėžė, kad tarptautinių organizacijų priimtose gairėse, atspindinčios tarptautinę praktiką, padės šalims greičiau priimti šią praktiką savanoriškai ir įdiegti tai savo nacionaliniuose įstatymuose. Gairės nustatė kosmoso nuolaužų mažinimą ir minimizavimą operacijų metu, susidūrimų ir sugedimų mažinimą, tyčinių sunaikinimų ir kitų kenksmingų veiklų mažinimą, palydovų buvimo aktyviose palydovų erdvėse po veikimo pasibaigimo mažinimą. ¹¹¹

¹⁰⁹ *Ibid*

¹¹⁰ *Ibid.*

¹¹¹ MALHOTRA, K. *Outer Space Law and the Problem of Space Debris*. 2015. Prieiga internetu: <<https://www.lawctopus.com/academike/outer-space-law-problem-space-debris/>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 18 d.]

Kosmoso nuolaužų surinkimas kosmoso erdvėje greitai taps realybe, dėl to, kad tai taps visiška būtinybe. Nesiimant aktyvių ir efektyvių priemonių, kaip yra šiuo metu, be jau esančių kosmoso nuolaužų, jų ateityje vis daugės, kadangi nebeveikiantys erdvėlaiviai ar palydovai neabejotinai susidurs ir sukurs dar daugiau kosmoso nuolaužų. Teisės aktuose turėtų būti įtvirtintos nuostatos leidžiančios kosmoso nuolaužų surinkimą ir naujųjų technologijų įdiegimą į kosminius objektus. Tai yra reikalinga, kadangi technologijos pamažu tampa pasiruošusios tokioms funkcijoms atlikti ir žymiai prisidėti prie kosmoso nuolaužų problemos išsprendimo. Kaip pavyzdys galėtų būti radijo dažnių identifikacijos (RFID) žymės, kurios gali būti inkorporuotos į kosminius objektus ir kurios leidžia pažymėtoms kosmoso nuolaužoms faktiškai ištransliuoti informaciją apie savininką ir lokaciją.¹¹²

Papildomai galima paminėti ir tai, kad Hitachi kompanija išrado 0.15 x 0.15 milimetrų, 7.5 mikrometrų storumo, 128 bitų mikroschemą, kurią vadina „protingąja dulke“. Kosminių objektų gamintojai galėtų inkorporuoti šias „protingąsias dulkes“ į statymo medžiagas, padengiančias kiekvieną šio objekto centimetrą. Šios technologijos išplėtojimas, kartu su teisiniais pokyčiais ir tarptautinės teisės sutartimi leidžiančia tokią nanotechnologiją, galėtų tapti mechanizmu, galinčiu susekti net ir mažiausias kosmoso nuolaužas, padariusias žalą iki jų paleidžiančiosios šalies.¹¹³

Šioje vietoje kyla dar vienas uždavinys, siekiant užkirsti kelią kosmoso nuolaužų problemai. Registracijos konvencijos nuostatos leidžia šalims piktnaudžiauti registruojant ir informuojant Generalinį Sekretorių apie kosminius objektus. Registracijos konvencijos IV straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad šalys apie jų šalyje registruotus kosminius objektus praneštų kiek yra galima greičiau. Tai dažnai reiškia, kad pačios šalys nustato, kada joms yra galima pranešti apie registruotus kosminius objektus, o tai gali būti ir po labai ilgo laiko, ar net erdvėlaiviui tapus nebenaudojamu. Panaši nuostata yra numatyta ir minėto straipsnio 3 dalyje, kur numatyta „per galimą kuo trumpiausią laiką“ ir „kuo išsamiau“ pranešti apie jau nebesančius Žemės orbitoje kosminius objektus. Manytina, kad tai yra ydingai sudarytos sutarties nuostatos, kurių ypač plačiai taikomos nuostatos leidžia šalims jas traktuoti kaip joms atrodo geriausiai jų interesams sukelia neaiškumą ir pasunkina dėl padarytos žalos kaltos šalies identifikavimą. Registracijos konvencijos atnaujinimas ir nuostatų sugriežtinimas, nustatantis teisiškai įpareigojančias taisykles dėl kosminių objektų registravimo bei pranešimo apie registravimą smarkiai prisidėtų prie kosmoso

¹¹² DIAZ, A. *A Legal Solution to Space Debris*. 2016. Prieiga internetu: <<http://berkeleytravaux.com/smart-dust-legal-solution-space-debris/>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 17 d.]

¹¹³ *Ibid.*

nuolaužų problemos sprendimo tuo, kad būtų aiškiau į ką kreiptis dėl žalos kompensavimo.

Apibendrinant galima teigti, kad kosmoso nuolaužos jau tapo nemaža problema ir ateityje taps tik dar didesne problema, su kuria anksčiau ar vėliau teks tvarkytis ir tarptautinės teisės sistemai. Kuo anksčiau tai atsitiks, tuo daugiau finansinių, gamtinių ir kitokių išteklių bus sutaupyta. Netgi galima teigti, kad tai padėtų išsaugoti žmonių gyvybes. Kesslerio efektas taip pat turėtų suteikti motyvacijos nepalikti esamos situacijos likimo valiai, kadangi kosmoso nuolaužos „sukuria“ dar daugiau kitų kosmoso nuolaužų, kurios pridaro dar daugiau žalos kosminiams objektams. Reikėtų atsižvelgti ir į tai, kad apleidus šį klausimą gali kilti situacija, kuomet apskritai nebepavyktų patekti į kosmoso erdvę dėl per didelio kosmoso nuolaužų kiekio. Visgi, šios paminėtos priežastys vis dar neatrodo pakankamos šalims imtis aktyvių priemonių spręsti šiai problemai. Kaip pavyzdys galimas Kinijos 2007 metų neatsakingas ASAT ginklo bandymas.

Akivaizdu, kad tarptautinė kosmoso teisė taip pat yra gerokai pasenusi ir nesugeba tinkamai sureguliuoti šalių veiksmų santykiu su kosmoso nuolaužomis. Galima būtų teigti, kad kosmoso nuolaužų problemas, paminėtas šioje dalyje galima išspręsti kartu taikant kelias teises ir neteises priemones. Visų pirma Jungtinėms Tautoms reikėtų skatinti savo rekomendacijomis ir pasiūlymais mažinti kosmoso nuolaužų atsiradimą. Antra, reikėtų atnaujinti Registracijos konvenciją, nustatant griežtesnius registracijos ir pranešimo Generaliniui Sekretoriui reikalavimus. Galiausiai, svarbiausia priemone galėtų būti technologijų panaudojimas erdvėlaivių statyboje, leidžiančios sekti kosminį objektą ir vėliau iš jo kylančias kosmoso nuolaužas. Naujosios technologijos, galinčios susekti ir nustatyti net ir mažiausios kosmoso nuolaužos savininką ir lokaciją, leistų nustatyti šalį, atsakingą už padarytą žalą ir leistų nukentėjusiai šaliai reikalauti kompensacijos. Tokių priemonių privalomo įdiegimo reikalavimas, nustatytas tarptautinėje sutartyje leistų iš esmės pagerinti esamą situaciją. Tokiu atveju būtų pasiekiami du tikslai vienu metu – šalys siekdamos išvengti kompensacijos mokėjimo už kosmoso nuolaužų padarytą žalą, pagal Atsakomybės konvenciją, elgtųsi žymiai atsargiau, mažintų ir kontroliuotų kosmoso nuolaužų atsiradimą arba bent jau atsisakytų savo kosminių objektų, kai jie sugenda ir būtų lengviau juos surinkti kitoms šalims ir antra, kitos šalys išvengtų žalos, sukeltos kosmoso nuolaužų.

Techninės priemonės yra pasiruošusios kovoti su šia problema. Viskas ko reikia yra šalių valia pakeisti ankstesnę teisinę reguliavimą, nustatant efektyvesnę sistemą, kuri neleistų orbitoje sklęsti pavojingoms dalelėms už kurias niekas neatsako.

2.3 Komercinių skrydžių į kosmosą teisiniai aspektai

Pirmųjų kosmoso misijų ir skrydžių į kosmosą kūrėjos buvo išimtinai didžiosios valstybės, vienintelės turėjusios kosmoso industrijai plėtoti reikiamas milžiniškas pinigų sumas. Ilgą laiką valstybės turėjo patekimo į kosmosą monopolį. Tačiau plėtojantis technologijoms ir dėl to mažėjant skrydžio į kosmosą kainai bei supratus kosmoso panaudojimo komercinei veiklai (pvz. telekomunikacijų palydovų panaudojimas) naudą, pradėjo didėti privačių kompanijų skaičius, kurių ambicijos patekti į kosmoso erdvę šiais laikais yra žymiai didesnės nei pačių valstybių. Tokios kompanijos kaip kosmoso vizionieriaus Elono Musko SpaceX šiomis dienomis savo skrydžiais lenkia net ir tokias kosmoso organizacijas kaip NASA. Didėjant veikla kosmose susidomėjusių privačių kompanijų skaičiui, akivaizdu, kad kyla teisiniai iššūkiai susiję su privačių asmenų ir kompanijų teisiniu reglamentavimu viešojoje tarptautinėje kosmoso teisėje.

Komercinių skrydžių į kosmosą raida

Kaip jau minėta, aukšta kaina ir technologinis išsivystymas ilgą laiką neleido privatioms kompanijoms žengti į kosmoso industriją, tačiau šio tūkstantmečio pradžioje atsirado naujų iniciatyvų iš privačių kompanijų.

Galima teigti, kad kosmoso turizmas prasidėjo 2001 m. balandžio 30 d., kuomet Dennis Tito, amerikietis verslininkas, sumokėjo 20 milijonų dolerių už galimybę skristi rusų Soyuz raketa į Tarptautinę kosmoso stotį ir tapo pirmuoju kosmoso turistu.¹¹⁴

Nuo to laiko padaugėjo kompanijų, susidomėjusių kosmoso turizmu. 2004 m. spalį kompanija pavadinimu Scaled Composites, laimėjo žymųjį 10 000 000 dolerių Ansari X prizą¹¹⁵. Kompanija su savo kosmine transporto priemone SpaceShipOne du kart per dviejų savaičių laikotarpį pasiekę 100 kilometrų aukštį virš Žemės. Priemonę pilotavo civilis pilotas, kartu buvo ir du keleiviai.¹¹⁶

Neilgai trukus, Sero Richard Branson kompanija, Virgin Galactic paskelbė savo planus pasiūlyti turistams 90 minučių kelionę į suborbitinį kosmosą už 200 000 dolerių, pasitelkus jų erdvėlaivį SpaceShipTwo.¹¹⁷ Nors tie planai nebuvo tokie sėkmingi ir Virgin

¹¹⁴ X-PRIZE.; Prieiga internetu: <<https://history.nasa.gov/x-prize.htm>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 25 d.]

¹¹⁵ X prizo fondas išmokėjo didžiausią visų laikų prizą, 10 000 000 dolerių. Šis prizas buvo inicijuotas Ansari šeimos ir buvo sugalvotas taikant panašų prizą kaip ir Orteig prizas, kuris buvo išmokėtas 1927 metais Charles Lindebergh, pirmam žmogui be pertraukos nuskridusiam iš Niujorko į Paryžių. Prizo X fondas teigė, kad „pagaliau skrydžiai į kosmosą nebėra tik vyriausybės išmitinė zona. Vieninteliu skrydžiu laimėjus X prizą, prasidėjo naujoji industrija.“

¹¹⁶ *Ibid.*

¹¹⁷ FERREIRA-SNYMAN, A. *Legal challenges relating to the commercial use of outer space, with specific reference to space tourism*. 2014, p. 5. Prieiga internetu: <<http://www.saflii.org/za/journals/PER/2014/5.html>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 25 d.]

Galactic iki šiol tobulina savo raketas kosmoso turizmui panaudoti, tačiau kitos kompanijos perėmė lyderystę į savo rankas.

Visų pirma galima paminėti kosmoso vizionierių Eloną Muską, kuris įkūrė Space X kompaniją. Kuo jis skiriasi nuo kitų asmenų, norinčių užsiimti veikla kosmose, yra jo išskirtinės ambicijos. Savo svajone Marse įkurti žmonių koloniją pasidalinęs Muskas jau keli metai iš eilės rodo milžiniškus rezultatus – pakartotinai panaudojamos raketos sukūrimas gali ateityje iš esmės sumažinti kelionės į kosmosą kainą. 2018 m. vasarį įvykęs sėkmingas didžiausios istorijoje raketos Falcon Heavy skrydis taip pat yra ištiesi įspūdingas pasiekimas privačiai kompanijai.¹¹⁸ Muskas spėja, kad greitai kelionė į Marsą kainuos apie 100 000 dolerių.¹¹⁹

2012 metais Space X raketa buvo pirmoji privačios kompanijos raketa, nuskraidinusi krovinį į Tarptautinę kosmoso stotį ir saugiai pargabenusi krovinį iš ten atgal į Žemę. Šiuo metu yra planuojamas ir bendradarbiavimas su NASA skraidinant ir astronautus.¹²⁰

Amazon įkūrėjas ir vienas turtingiausių žmonių pasaulyje, Jeff Bezos, įkūrė savo kosminį projektą Blue Origin, kurio raketa New Shepard, pasak Bezos turėtų atlikti apie 100 suborbitinių skrydžių. Pirmieji žingsniai jau vyksta, kadangi pirmieji raketos bandymai su įgula buvo sėkmingi.¹²¹

Paminėtinos ir šveicarų SolarStratos su savo saulės baterijomis varomu orlaiviu, kinų CALVT, siūlantis kelionę iki 130 kilometrų aukščio ir 8 minutes nestabilumo būsenoje bei Axiom Space, kurios vadovas Michael Suffredini kuria planus įkurti pirmąją privačią Tarptautinę kosmoso stotį.¹²²

Visi šie pavyzdžiai rodo, kad privačių kompanijų skrydžiai į kosmosą tampa vis dažnesniu reiškiniu ir tik laiko klausimas, kada bus pradėta reguliariai skraidinti keleivius į kosmosą. Taigi tarptautinė kosmoso teisė privalo pasiruošti tiek privačių kompanijų, tiek privačių asmenų veiklos kosmose teisiniam reglamentavimui.

Toliau bus aptariamoms aktualios komercinių skrydžių į kosmosą teisinės problemos bei jų specifiniai aspektai.

Kosmoso turizmo ir privačių skrydžių į kosmosą sąvokų palyginimas

¹¹⁸ SPACE X.; Prieiga internetu: <<http://www.bbc.com/news/science-environment-42969020>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 26 d.]

¹¹⁹ 2017 COULD BE THE BREAKTHROUGH YEAR FOR SPACE TOURISM.; Prieiga internetu: <<https://www.geospatialworld.net/blogs/2017-could-be-a-breakthrough-year-in-space-tourism/>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 29 d.]

¹²⁰ *Ibid.*

¹²¹ *Ibid.*

¹²² *Ibid.*

Plačiaja prasme, sąvoka „kosmoso turizmas“ reiškia „bet kokia komercinė veikla, siūlant klientams tiesioginius ar netiesioginius potyrius susijusius su kelione į kosmosą“. Kosmoso turistai dar kitaip gali būti įvardinti kaip „asmuo kuris keliauja į kosmosą arba pro kosmosą arba į dangaus kūnus dėl malonumo ar poilsio“.¹²³

Galimos kosmoso turistų veiklos kosmose: ilgalaikis buvimas orbitiniuose objektuose mokslinių tyrimų ar pramogų tikslais, trumpo laikotarpio orbitiniai ar suborbitiniai skrydžiai bei paraboliniai skrydžiai orlaiviu, kurių metu kosmoso turistai gali trumpam laikui patirti nesvarumo būsenos efektą.¹²⁴

Profesorius Frans von der Dunk visgi mano, kad kosmoso turizmo sąvoka yra per siaura, kad būtų naudojama kaip teisinė sąvoka: jos nukreiptas dėmesys į asmens motyvaciją skristi į kosmosą (dėl malonumo, kaip priešingybė moksliniams tyrimams ar treniruotėms), kaip pagrindinis faktorius, nustatantis skirtumą tarp šios veiklos ir tradicinio skrydžio į kosmosą yra labai abejotinas teisinis atskyrimas. Kaip pavyzdys, aviacijos teisėje (kuri yra greta kosmoso teisės, kosmoso turizmo teisiniuose santykiuose) asmens motyvacija skristi yra visiškai nesvarbi.¹²⁵ Profesorius siūlo naudoti aiškesnę, platesnę ir teisiškai teisingesnę „privataus skrydžio į kosmosą“ apibrėžimą į kurį patenka ir kosmoso turizmas. „Privatūs skrydžiai į kosmosą“ yra apibūdinami kaip: „Žmonių skrydžiai, kurie yra numatyti pasiekti kosmoso erdvę ir yra:

- a) finansuojami pačių asmenų ar kitų privačių asmenų ar kompanijų;
- b) atliekami privačių kompanijų;
- c) abu viršuje paminėti atvejai.“

Taigi, šie du nurodyti kriterijai, kurie gali būti naudojami kartu, nustato, kad transportuojami žmonės yra privatūs individai, mokantys už skrydį (taigi galima priskirti kosmoso turistus) ir už skrydį yra atsakingas privatus asmuo ar kompanija. Tuo šis privataus pobūdžio skrydis ir išsiskiria nuo žmonių skrydžių į kosmoso erdvę, kuris yra apmokėtas ir atliekamas viešojo sektoriaus institucijų ar tarpvyriausybinių organizacijų. Tai, kad skrydis yra atliekamas privačių subjektų, reiškia, kad net jei skrydis yra iš dalies apmokamas viešųjų subjektų (pvz. dėl astronautų apmokymo), jis vis tiek patenka į šią sąvoką, kadangi privatus subjektas yra atsakingas už skrydį. Sąlyga, kad skrydis yra nustatytas pasiekti kosmoso erdvę reiškia, kad net ir nutraukti ar nepavykę skrydžiai

¹²³ FERREIRA-SNYMAN, A. *Legal challenges relating to the commercial use of outer space, with specific reference to space tourism*. 2014, p. 7-8. Prieiga internetu: <<http://www.saflii.org/za/journals/PER/2014/5.html>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 25 d.].

¹²⁴ *Ibid*, p. 8.

¹²⁵ VON DER DUNK, F. *Space tourism, private spaceflight and the law: Key aspects*. 2011, p. 3. Prieiga internetu: <<https://digitalcommons.unl.edu/spacelaw/60/>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 29 d.]

patenka į šią sąvoką. Privačių asmenų skrydžiai į kosmosą, atliekami privačių kompanijų, sukelia nemažai teisinių problemų.¹²⁶

Kosmoso delimitacijos teisiniai iššūkiai

Svarbu paminėti ir ilgai besitęsiančią kosmoso teisės problematiką, kuri greitu metu neabejotinai išryškės. Tarptautinė bendruomenė nėra susitarusi ir sutartyse nustačiusi ribos, ties kuria pasibaigia aviacijos teisė ir prasideda kosmoso teisė. Galbūt tai nebuvo svarbu tuomet, kuomet vykdavo skrydžiai giliai į kosmoso erdvę arba orlaivių skrydžiai įprastame aukštyje, tačiau šiais laikais atsirandant kosmoso turizmui ir vis labiau didėjant suborbitinių skrydžių bei parabolinių skrydžių paklausai, ši riba tampa viena svarbiausių nustatant taikytiną teisę, visų pirma atsakomybės dėl žalos teisiniuose santykiuose. Nenustačius aiškios ribos, padarytos žalos atveju sunku nuspręsti ar taikyti Čikagos konvenciją ar Atsakomybės konvenciją. Taip pat ir baudžiamosios teisės taikymo atveju turėtų būti aišku ar valstybė, virš kurios teritorijos įvyko įvykis gali pagal aviacijos teisę pasinaudoti savo jurisdikcija nagrinėti byla ar tai jau tarptautinės kosmoso teisės sritis.¹²⁷

Suborbitiniai skrydžiai šiuo atveju sukelia daugiausiai neaiškumo, kadangi skrydžiai yra atliekami ties kosmoso riba ir nėra aišku kurią teisinę sistemą reikia taikyti. Suborbitiniais skrydžiais yra laikomi skrydžiai, kurių metu yra pasiekama žemoji orbitos riba, trumpam patenkama į kosmoso erdvę ir grįžtama atgal. Priešingai negu orbitiniai skrydžiai, kurių metu yra patenkama į Žemės orbitą ir bent kartą apskrendama Žemės orbita, suborbitinių skrydžių metu Žemės orbita nėra pilnai apskrendama (pvz. tokiu atveju, jei skrydis vyksta iš vieno miesto į kitą, trumpam pasinaudojus kosmoso erdvėje esančiu greičiu).¹²⁸ Kadangi suborbitinių skrydžių metu apie 95 % laiko yra praleidžiama oro erdvėje, aviacijos teisės taikymo klausimas tampa ypač svarbus.

Kalbant apie kosmoso delimitaciją, šiuo metu 100 kilometrų virš jūros lygio aukštis yra bendrai laikomas „kosmoso riba“. Ši riba yra vadinama Von Karman linija. Ji pavadinta vengro-amerikiečio fiziko Theodore von Karman garbei. Jis pirmasis apskaičiavo, kad maždaug 100 kilometrų aukštyje atmosfera tampa per reta, kad palaikytų skrydį, kadangi skrendanti priemonė turėtų skristi greičiau nei orbitiniu greičiu, tam kad pasiektų aerodinaminį kylimą ir išlaikytų save (Aerodinamikos teorija). Paprastais

¹²⁶ *Ibid*, p. 3.

¹²⁷ *Ibid*, p. 4.

¹²⁸ VON DER DUNK, F., TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law (Research Handbooks in International Law series)*, 2015, Edward Elgar Publishing, p. 672.

žodžiais, tokiaame aukštyje orlaiviai nebesugeba savęs pakelti aukščiau be papildomų energijos šaltinių (pvz. raketų).¹²⁹

Toks nustatymas greitai turėtų tapti tarptautinės teisės papročiu, kadangi ir šalių praktika parodo jų požiūrį į klausimą, koks atstumas nuo Žemės paviršiaus turėtų būti laikomas kosmoso pradžia. Visų pirma, jau minėtas X-prizas buvo skiriamas privačiai kompanijai, kuri pirmoji pasiektų kosmoso erdvę 100 kilometrų aukštyje. 2002 metais Australija savo įstatymuose pirmoji nustatė, kad kosmoso erdvė prasideda 100 kilometrų aukštyje. Galiausiai pati JAV ir jos Federalinė aviacijos administracija, kuri labiausiai priešinosi kosmoso ribos nustatymui, iš dalies išsidavė, kadangi nustatė, kad astronauto statusas bus suteiktas asmenims, kurie pasiekė 62,5 mylių aukštį, o tai yra maždaug 100 kilometrų.¹³⁰

Tarptautinės kosmoso teisės teorijoje yra išskiriamos dvi kosmoso delimitacijos teorijos: erdvės teorijos šalininkai (*spatial*) bei funkcijos teorijos šalininkai (*functional*). Erdvės teorija pasisako už aiškios ribos tarp kosmoso ir aviacijos teisės nustatymą (šiuo atveju 100 kilometrų) ir pagal tai nuspręsti ar taikyti atsakomybę pagal aviacijos ar kosmoso teisę. Funkcijos teorija nustato, kad kosmoso delimitacija yra nebūtina, kadangi ji vis keičiasi dėl kosmoso fizikinių savybių. Atsakomybė turėtų būti nustatoma, pagal tai kokia yra objekto funkcija – jei orlaivis yra numatytas skrydžiams oro erdvėje, taikoma aviacijos teisė, jei objektas pastatytas tam, kad pasiektų kosmoso erdvę, jam būtų taikoma kosmoso teisė, nepaisant to ar objektas kosmoso erdvę pasiektų. Funkcijos teorija turi vieną silpnąbę - ji yra priklausoma nuo erdvės teorijos. Pagal funkcijos teoriją, siekiant nustatyti ar objektas yra pastatytas skrydžiams į kosmoso erdvę, reikia sužinoti, kur kosmoso erdvė prasideda, o tam reikia kosmoso erdvės delimitacijos nustatymo, ką ir siūlo erdvės teorijos šalininkai.¹³¹

Tarptautinės bendruomenės bendras susitarimas dėl kosmoso ribos nustatymo padėtų išspręsti šiuo metu esančias teisių taikymo problemas. Galima išeiti būtų tiek erdvės teorijos, tiek funkcijos teorijos šalininkų idėjų mišinys – naujas teisinis režimas nustatant kosmoso ribą ties 100 kilometrų, tačiau papildomai nustatant, kad reikia atsižvelgti į objekto funkciją iš anksto prieš skrydį ir pagal jo funkciją taikyti teisę. Tokiu atveju būtų aiškiau, kokią teisę reiktų taikyti nematuoju ar objektas pasiekė kosmoso ribą ar ne. Bet

¹²⁹ ALBIN, T. *Spatial demarcation: how should we define state liability in outer space?* 2016, p. 5. [interaktyvus]. Prieiga internetu: <auslawstudentassociation.squarespace.com/s/ALSA-Essay-Competition-Spatial-Demarcation.docx> [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.]

¹³⁰ VON DER DUNK, F. *Space tourism, private spaceflight and the law: Key aspects*. 2011, p. 3. Prieiga internetu: <https://digitalcommons.unl.edu/spacelaw/60/> [žiūrėta 2018 m. balandžio 29 d.]

¹³¹ ALBIN, T. *Spatial demarcation: how should we define state liability in outer space?* 2016 [interaktyvus]. Prieiga internetu: <auslawstudentassociation.squarespace.com/s/ALSA-Essay-Competition-Spatial-Demarcation.docx> [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.]

kokiu atveju, tarptautinė bendruomenė privalo tinkamai sureguliuoti teisinius santykius, nustatant kosmoso delimitaciją.

Teisinė valstybių atsakomybė už komercinius skrydžius į kosmosą

Smarkiai daugėjant privačių kompanijų, vykdančių veiklas kosmoso erdvėje, labai svarbu nustatyti jų atsakomybės už padarytą žalą teises ribas ir santykį su valstybės atsakomybe už privačias kompanijas, taip pat jų atsakomybės santykį su kosmoso turistais.

Lyginant su aviacijos teise, kurioje yra aiškiai nustatytos ir išbandytos taisyklės, taikant keleivių, vežėjų ar trečiųjų šalių atsakomybę, kosmoso teisėje atsakomybė už veiklą kosmose yra aiškiai orientuota į paleidžiančiąją valstybę.¹³²

Kosminės erdvės sutarties VI straipsnis nustato tokią pačią valstybių atsakomybę dėl nevyriausybinį privačių subjektų veiklos, kaip ir dėl pačios valstybės veiklos. Tačiau, kad būtų galima remtis šiuo straipsniu ir reikalauti valstybės atsakomybės dėl privačių kompanijų veiklos, tai turi būti laikoma “nacionaline veikla kosmoso erdvėje”.¹³³ Šis reglamentavimas iš esmės turi užtikrinti, kad valstybės užtikrins privačių subjektų veiklą kosmose atitiktį tarptautinės teisės reikalavimams. Būtent dėl to, privatūs subjektai privalo gauti valstybių leidimą veikti kosmose, o valstybės, davusios leidimą, privalo prižiūrėti ir kontroliuoti privačius subjektus.¹³⁴ Nevykdant šios funkcijos valstybė rizikuoja atsakyti už privačios kompanijos padarytą žalą, pagal Kosminės erdvės sutartį bei Atsakomybės konvenciją.

Didėjant privačių kompanijų, skrendančių į kosmosą, skaičiui, valstybės ėmėsi veiksmų savo atsakomybės sumažinimui ar panaikinimui. Šiuo metu yra priimami įstatymai, kurie numato, kad paleidžiančioji valstybė gali iš privačių kompanijų išsireikalauti sumas sumokėtas kosmoso turistams, jei jie patiria žalą. Kai kuriose šalyse nustatyti reikalavimai privačioms kompanijoms pasirašyti sutartį, pagal kurią jos privalo atlyginti visus nuostolius valstybei. Kai kurios šalys reikalauja, kad privačios kompanijos apdraustų savo kosminius objektus dėl galimos žalos padarymo.¹³⁵

Valstybės neturėtų įstatymais ar kitomis priemonėmis atsikratyti savo atsakomybės, kadangi ji taip pat yra iš dalies atsakinga už privačių kompanijų skrydžius į kosmosą, jas

¹³² FERREIRA-SNYMAN, A. *Legal challenges relating to the commercial use of outer space, with specific reference to space tourism*. 2014, p. 35. Prieiga internetu:

<<http://www.saflii.org/za/journals/PER/2014/5.html>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 25 d.]

¹³³ *Ibid.*

¹³⁴ Sutartis dėl valstybių veiklos tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų, Valstybės žinios, 2013-02-20, Nr. 19-924.

¹³⁵ FERREIRA-SNYMAN, A. *Legal challenges relating to the commercial use of outer space, with specific reference to space tourism*. 2014, p. 38-39. Prieiga internetu:

<<http://www.saflii.org/za/journals/PER/2014/5.html>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 25 d.]

kontroliuodama, išduodama leidimus. Taip pat reikia atsižvelgti ar nustatytos priemonės, pvz. kosminių objektų draudimas nėra finansiškai per daug varžanti priemonė, stabdanti industrijos plėtrą.

Kosminės erdvės sutarties VI straipsnio sąvokų aiškinimo problemos

Problema kyla nagrinėjant VI straipsnio sąvoką „nuolat jos prižiūrima“, kadangi jos samprata nėra pateikta, todėl priežiūros pobūdžio ir intensyvumo nustatymas yra paliktas šalių diskrecijai. Visgi, mažosios valstybės dažnai neturi reikiamų resursų ir patirties pakankamai įvertinti privačių kompanijų veiklos kosmoso erdvėje atitiktį tarptautinei teisei. To rezultatas yra labai plataus masto ir griežtumo privačių kompanijų veiklos kosmose priežiūros reglamentavimas atskirose valstybėse.¹³⁶ Pabrėžtina, kad siekiant išvengti galimų teisinių konfliktų dėl skirtingo valstybių reguliavimo, reikėtų pradėti valstybių teisės harmonizacijos procesus.

Taip pat pagal VI straipsnio nuostatas, problema, kyla, kadangi nėra visuotinai priimto sutarimo, kuris nustatytų, kas yra laikoma ‘nacionaline veikla’, taigi atitinkamai tampa sunku nustatyti valstybės atsakomybės sąlygas. Kiekviena valstybė individualiai nusistatė, kada ir kaip taikyti nacionalinę jurisdikciją, šiuo klausimu. Netgi Europos Sąjungos mastu, Lisabonos sutartyje, kurioje pirmą kartą buvo paminėta ES kompetencija kosmoso srityje, buvo aiškiai uždraustos ES pastangos harmonizuoti nacionalinių valstybių reguliavimą, susijusį su privačiomis veikomis kosmoso erdvėje.¹³⁷

Kosmoso turizmas ir privačių kompanijų didesnis aktyvumas netolimoje ateityje greičiausiai paspartins šių probleminių klausimų išsprendimą.

Kosmoso turistų teisinės apsaugos režimas

Kosmoso turistams, kurie patirtų žalą keliaudami į kosmosą ar būdami kosmoso erdvėje gali kilti teisinių sunkumų, reikalaujant žalos atlyginimo.

Atsakomybės konvencijos VIII straipsnis nustato, kad tik valstybė, kuri pati arba kurios fiziniai ar juridiniai asmenys patyrė žalą, gali paleidžiančiai valstybei pateikti pretenziją dėl žalos atlyginimo. Paminėtina, kad valstybei atsisakius, kitos valstybės gali pateikti pretenziją, jei žala įvyko jų teritorijoje ar jų nuolatiniais gyventojams.¹³⁸ Visgi, nuostatos aiškiai pabrėžia, kad tik valstybės gali pateikti pretenziją dėl žalos atlyginimo kitai valstybei, t. y. patys kosmoso turistai negali kreiptis tiesiai į kitą valstybę dėl žalos

¹³⁶ *Ibid*, p. 36.

¹³⁷ VON DER DUNK, F. *Space tourism, private spaceflight and the law: Key aspects*. 2011, p. 4. Prieiga internetu: <<https://digitalcommons.unl.edu/spacelaw/60/>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 29 d.]

¹³⁸ Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą. Valstybės žinios, 2013-02-20, Nr. 19-926

atlyginimo. Valstybės pasirinkimas pateikti pretenziją ar ne gali būti politiškai pasvertas, atsižvelgus į diplomatinis valstybių ryšius.

Kosmoso turistai turi ir kitą alternatyvą. Jie gali pateikti ieškinius į paleidžiančiosios šalies teismus dėl žalos atlyginimo pagal žalą padariusios šalies įstatymus. Tačiau, tokiu atveju gali kilti situacija, kuomet šalies įstatymai nustato teisinės ribas, pvz. nuostatas, dėl šalies imuniteto arba ribotos atsakomybės, kurios gali sutrukdyti gauti kompensaciją už patirtą žalą. Kosmoso turistų padėtį pasunkina ir kosmoso turizmu užsiimančių operatorių noras įtraukti į sutartis nuostatas, kurios ribotų ar išvis panaikintų kosmoso turistų teisę į žalos atlyginimą.¹³⁹

Kosmoso turistų statusas Gelbėjimo susitarimo kontekste taip pat nėra jiems palankus. Po Dennis Tito vizito Tarptautinėje kosmoso stotyje, tiek TKS principuose, tiek JAV 2004 metų Komercinio paleidimo į kosmosą įstatyme buvo nustatytas atskyrimas tarp “profesionalių astronautų” ir “kosmoso skrydžio dalyvių”. Van der Dunk mano, kad kosmoso turistams neturi būti taikomas Gelbėjimo susitarimas, kadangi šis susitarimas yra skirtas išskirtinai astronautams, kaip “žmonijos atstovams kosmoso erdvėje”. Jo manymu nelaimės atveju pagalba kosmoso turistams būtų suteikiama pagal bendrus humanitarinės teisės principus.¹⁴⁰ Visgi, galima būtų iš dalies oponuoti profesoriui, kadangi Gelbėjimo susitarimas buvo skirtas išimtinai astronautams, kadangi tuo metu jie buvo vieninteliai žmonės kosmoso erdvėje ir jiems buvo suteiktas ypatingas statusas. Nereikia pamiršti, kad iš dalies toks specialus reguliavimas nustatytas dėl ypatingo pavojaus kosmose ir grįžtant į Žemę. Kyla klausimas, kaip reikėtų nustatyti ar gelbėti nukritusiame kosminiame objekte esančius žmones, pagal Gelbėjimo susitarimą, nežinant ar tai “profesionalūs astronautai” ar visgi tik “skrydžio į kosmosą dalyviai”.

Akivaizdu, kad tiek nacionaliniai įstatymai, tiek tarptautinė kosmoso teisė neužtikrina pakankamos kosmoso turistų teisinės apsaugos, o tai gali turėti neigiamų pasekmių tiek kosmoso turizmui kaip augančiai industrijai, tiek patiems kosmoso turistams. Iš kitos pusės, turėtų būti proporcingai subalansuota valstybės, skrydžių operatorių bei kosmoso turistų atsakomybė dėl galimos žalos padarymo.

Kosmoso teisės nuostatas, skirtas kosmoso turizmui ir atsakomybei, galima atnaujinti pagal jau galiojančias aviacijos teisės sutarčių nuostatas. Varšuvos¹⁴¹, Monrealio¹⁴² ar

¹³⁹ FERREIRA-SNYMAN, A. *Legal challenges relating to the commercial use of outer space, with specific reference to space tourism*. 2014, p. 37. Prieiga internetu:

<<http://www.saflii.org/za/journals/PER/2014/5.html>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 25 d.]

¹⁴⁰ VON DER DUNK, F., TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law (Research Handbooks in International Law series)*, 2015, Edward Elgar Publishing, p. 711.

¹⁴¹ 1929 m. Konvencija dėl tam tikrų tarptautinio vežimo oru taisyklių suvienodinimo (Varšuvos konvencija). Valstybės žinios, 1997-03-05, Nr. 19-414

Romos¹⁴³ konvencijos galėtų būti naudingos, siekiant suformuluoti teisinę atsakomybės sistemą. Ypatingai svarbios būtų skraidintojo, keleivių ir trečiosios šalies atsakomybės bei atsakomybės limitų nuostatos, kurios pateiktų vertingą teisinį pagrindą, naujo kosmoso teisės režimo sukūrimui. Pažymėtina, kad negalima tiesiog perkelti aviacijos teisės nuostatų į kosmoso teisę, kadangi kosmoso teisėje yra specifinių reikalavimų, susijusių su unikaliomis kosmoso savybėmis, taigi nuostatos turi būti pritaikytos specialiai kosmoso turizmui.¹⁴⁴

Apibendrinimas. Privačios kompanijos pastaraisiais metais ypatingai aktyviai pradėjo rengtis plataus masto komerciniams skrydžiams į kosmosą. Visgi esama tarptautinės kosmoso teisės teisinė bazė vis dar nėra pasiruošusi reguliuoti šių kompleksinių teisinių santykių. Nemažą iššūkį ir teisinį neaiškumą kelia daugelio svarbių kosmoso teisės sutarčių nuostatose esančių sąvokų neaiškumas ir skirtingas jų vertinimas. Didelę problemą sukelia kosmoso delimitacijos klausimo neišsprendimas. Valstybės, privačios kompanijos ir kosmoso turisto atsakomybės klausimas turi būti išspręstas, galimai pasitelkiant aviacijos teisės šaltinius kaip teisinį pagrindą.

¹⁴² 1999 m. Konvencija dėl tam tikrų tarptautinio vežimo oru taisyklių suvienodinimo (Monrealio konvencija)

¹⁴³ 1952 m. Konvencija dėl užsienio orlaivio padarytos žalos tretiesiems asmenims Žemės paviršiuje (Romos konvencija)

¹⁴⁴ FERREIRA-SNYMAN, A. *Legal challenges relating to the commercial use of outer space, with specific reference to space tourism*. 2014, p. 39. Prieiga internetu: <<http://www.saflii.org/za/journals/PER/2014/5.html>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 25 d.]

2.4 Kosmoso išteklių išgavimo teisinis statusas

Nors asteroidų kasinėjimo paminėjimas dažnu atveju sukeldavo ir vis dar sukelia daugelio žmonių juoką ar bent jau visišką tokios veiklos galimybės paneigimą, tačiau pastarųjų metų tendencijos rodo, kad privačios kompanijos yra pasiryžusios pabandyti laimę šioje „loterijoje“. O prizai, nors ir labai sunkiai gaunami, yra labai vertingi ir pelningi.

Asteroiduose galima rasti labai naudingų iškasenų, tokių, kaip geležis, nikelis, vanduo ir retos platinos grupės metalų, dažnai turinčių didesnę koncentraciją, negu randami Žemėje. Manoma, kad sąlyginai mažas asteroidas gali kaupti platinos metalo, kurio vertė galėtų svyruoti tarp 25-50 milijardų dolerių. Įgyvendinus tokį resursų išgavimo projektą, akivaizdu, kad pelnas galėtų būti milžiniškas.¹⁴⁵ Nors technologijos šiuo metu dar nėra pasirengusios vykdyti tokios veiklos, privačios kompanijos jau ruošiasi galimybei išgauti kosmoso resursus.

2012 balandžio 24 dieną kompanija Planetary Resources paskelbė savo planą kasinėti asteroidus, siekiant išgauti naudingus mineralinius išteklius. Kompanija taip pat planuoja iki 2020 sukurti kuro užtikrinimo sistemą, vandenį iš asteroidų išskaidžius iki skysto deguonies ir skysto vandenilio, kurie būtų naudojami kaip kuras raketoms. Šios kompanijos planai buvo plačiai aptariami ir dėl to, kad jos įkūrėjų sąrašė yra tokie žinomi žmonės kaip režisierius ir keliautojas James Cameron, į ją investavo Google vadovas Larry Page. Kita panaši kompanija Deep Space Industries, buvo įkurta verslininko David Gump. Ši kompanija 2015-2016 metais pradėjo ieškoti tinkamų asteroidų kasinėjimui, o 2023 metais planuoja pradėti jų kasinėjimą.¹⁴⁶

Galima teigti, kad kosmoso išteklių išgavimo procesą smarkiai paspartins vis didėjantis svarbiausių mineralų ir iškasenų trūkumas Žemėje. Nėra aišku, kada, tačiau mokslininkai sutaria, kad anksčiau ar vėliau Žemės ištekliai baigsis. Žmonijai tuomet reikės surasti alternatyvių išteklių šaltinių, o kosmoso erdvė siūlo puikių pasirinkimų.¹⁴⁷

Aukščiau nurodytos iniciatyvos iškėlė nemažai teisinių klausimų dėl išteklių išgavimo ir jų nuosavybės nustatymo teisinio reguliavimo. Šiame skyriuje bus pateikti kosmoso išteklių išgavimo problematiniai aspektai ir galimi sprendimai.

¹⁴⁵ MERCHANT, B. *The problem with asteroid mining*. 2013. Prieiga internetu: <https://motherboard.vice.com/en_us/article/d77jj7/the-problem-with-asteroid-mining> [žiūrėta 2018 m. balandžio 28 d.

¹⁴⁶ VON DER DUNK, F., TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law (Research Handbooks in International Law series)*, 2015, Edward Elgar Publishing, p. 775.

¹⁴⁷ *Ibid*, p. 776.

Kosmoso išteklių išgavimo teisinis statusas

Svarbiausi tarptautinės kosmoso teisės šaltiniai reguliuojantys kosmoso išteklių išgavimą yra Kosminės erdvės sutartis ir Mėnulio susitarimas.

Kosminės erdvės sutarties II straipsnis nustato vieną svarbiausių tarptautinės kosmoso teisės principą – pasisavinimo draudimą. Straipsnis numato, kad „Kosminė erdvė, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, negali būti nacionalinio pasisavinimo objektas nei skelbiant jai savo suverenitetą, nei naudojant ar okupuojant, nei bet kuriomis kitomis priemonėmis.“¹⁴⁸

Pagrindinis klausimas kilęs iš pasisavinimo draudimo, nustatyto II straipsnyje buvo, ar jis taikomas privatiems subjektams, kadangi nustatyta, kad draudimas taikomas valstybių pasisavinimui, taigi turėtų būti netaikomas privatiems subjektams. Kai kurie mokslininkai teigia, kad tai yra teisinė spraga, kuria privatūs asmenys gali naudotis.¹⁴⁹ Jie teigia, kad taikant analogiją su atviros jūros laisve, į teisę laisvai ištirti ir naudotis kosmoso erdve, kaip nustatyta Kosminės erdvės I straipsnyje, taip pat patenka teisė išgauti ir naudotis ten esančiais ištekliais.¹⁵⁰

Kitos nuomonės šalininkai teigia, kad draudimas nustatytas II straipsnyje galioja tiek kosmoso erdvei, tiek ir jos gamtiniams ištekliams. Jie teigia, kad gamtinių išteklių nepaminėjimas straipsnyje nėra svarbus, kadangi Kosminės erdvės sutartis niekada ir neišskyrė kosmoso erdvės ir jos gamtinių išteklių.

Visgi, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad sutartis nustatė kosmoso erdvei *res communis omnium* statusą, sukurdama erdvę, kurioje visos šalys gali laisvai keliauti ir ja naudotis, nepaisant jų technologinio išsivystymo, tačiau negali pasisavinti kosmoso erdvės ir dangaus kūnų. Paprastai „bendra erdvė visiems“ reiškia, kad joje esantys ištekliai gali būti išgaunami be tos vietos iš kurios jie buvo išgauti pasisavinimo, pvz. užsiimant žuvininkyste nėra pasisavinamas plotas, kur pagaunama žuvis. Daugelis pritaria tokio teisinio režimo nustatymui, kuomet išgaunami ištekliai nuosavybės teise atitenka juos išgavusiems, išskyrus Mėnulio gruntą ir dirvožemį.¹⁵¹

Kitas šaltinis, 1979 metų Mėnulio susitarimas¹⁵², buvo pirmasis bandymas nustatyti tarptautinį kosmoso išteklių kasinėjimo ir paskirstymo mechanizmą, visų pirma skirtą

¹⁴⁸ Sutartis dėl valstybių veiklos tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų, Valstybės žinios, 2013-02-20, Nr. 19-924.

¹⁴⁹ VON DER DUNK, F., TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law (Research Handbooks in International Law series)*, 2015, Edward Elgar Publishing, p. 779.

¹⁵⁰ *Ibid*, p. 789.

¹⁵¹ *Ibid*, p. 779.

¹⁵² 1979m. Susitarimas dėl šalių veiklos Mėnulyje ir kituose dangaus kūnuose nustatymo. Prieiga internetu: <https://treaties.un.org/doc/Treaties/1984/07/19840711%2001-51%20AM/Ch_XXIV_02p.pdf>. [žiūrėta 2018 m. balandžio 20 d.]

Mėnulio ir kitų dangaus kūnų kasinėjimui. Jame buvo nustatyta, kad nei paviršius ir paviršinė dalis, nei kiti išteklių negali tapti jokios šalies, tarpvyriausybės, nevyriausybės ar nacionalinės organizacijos, privačių kompanijų ar fizinių asmenų nuosavybe. Tokiu būdu buvo bandoma užpildyti teisės spragą, paliktą Kosminės erdvės sutartyje, dėl privačių subjektų išteklių ar dangaus kūnų pasisavinimo.¹⁵³ Mėnulio susitarimas ne tik atkartoją Kosminės erdvės sutarties nuostatą dėl pasisavinimo draudimo, tačiau ir ją praplėtė, įtraukdamas fizinius ir juridinius asmenis.

Svarbiausia nuostata Susitarime galima būtų laikyti “žmonijos paveldo” statuso, Mėnuliui ir jo ištekliams, nustatymas. Žmonijos paveldas priskyrimas reiškia, kad tam tikros erdvės ir jose esantys išteklių nėra valstybių jurisdikcijos dalis ir mokslinis ar komercinis išteklių panaudojimas turi būti atliekamas visų šalių, veikiant žmonijos vardu.

Susitarimo nuostatos, numatančios, kad išsivysčiusios valstybės privalo su besivystančiomis valstybėmis dalintis technologijomis, padėti finansiškai, nustatyti sistemą, kuri suteiktų privilegijuotą statusą technologiškai neišsivysčiusioms valstybėms¹⁵⁴ buvo per daug atgrasančios didžiąsias valstybes, kadangi jos norėjo apsaugoti savo kompanijas nuo reguliavimo, kuris visiškai neskatino investavimo į šias veiklas, buvo visiškai joms nenaudingas.

Visgi, nors daugelio nuostatų tarptautinė bendruomenė nepriėmė, tačiau dėl vieno klausimo jos sutarė. XI Susitarimo straipsnis nustatė, kad turėtų būti įkurtas tarptautinis reguliuojantis organas, kuris “reguliuotų Mėnulio gamtinių išteklių gavybos procesus, kuomet tai bus įmanoma”. Pritarimas šiai nuostatai nublanko prieš bendrą nepritarimą, tačiau jau tuomet buvo aišku, kad veiklai kosmose reikia reguliuojančios struktūros.¹⁵⁵

Šis klausimas išlieka kontraversiškas, kadangi Kosminės erdvės sutartis, realiai nepasako, ar kosmoso išteklių patenka į pasisavinimo „kitais pagrindais“ sąvoką, o Mėnulio susitarimas buvo visuotinai atmestas. Tokia situacija sukelia teisinį neaiškumą, kuris ypač atbaido investicijas į tokių išteklių išgavimą.

Pačios valstybės ėmėsi veiksmų, nustatant palankesnę teisinę reglamentavimą savo privačioms kompanijoms aktyviau užsiimti išteklių išgavimu kosmoso erdvėje.

¹⁵³ DOSHI, P. *Regulating The Final Frontier: Asteroid Mining and The Need For A New Regulatory Regime*. 2016, p. 20. Prieiga internetu:

<<https://scholar.smu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1327&context=jalc>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 15 d.]

¹⁵⁴ VON DER DUNK, F., TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law (Research Handbooks in International Law series)*, 2015, Edward Elgar Publishing, p. 785.

¹⁵⁵ DOSHI, P. *Regulating The Final Frontier: Asteroid Mining and The Need For A New Regulatory Regime*. 2016, p. 20. Prieiga internetu:

<<https://scholar.smu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1327&context=jalc>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 15 d.]

JAV 2015 metais priėmė Komercinių skrydžių į kosmosą konkurencingumo įstatymą, kuris nustatė, kad visi privačių kompanijų išgauti mineralai bus jų nuosavybė.¹⁵⁶

Liuksemburgo parlamentas 2017 m. rugpjūčio 1 d. priėmė įstatymą skirtą kosmoso tyrinėjimui ir išteklių išgavimui. Liuksemburgas tapo pirmąja Europos šalimi, kuri priėmė įstatymą, kuris užtikrina privačias kompanijas, kad jų iš kosmoso išgauti ištekliai bus jų nuosavybė. Taip pat buvo nustatytas leidimų ir priežiūros sistema.¹⁵⁷

Visgi, manytina, kad valstybių savarankiškos pastangos nacionaliniais įstatymais nustatyti laisvę išgauti išteklius kosmose, nėra ilgalaikis sprendimas. Tai labiau yra paskata kosmoso išteklių kasimo industrijai, nebijoti dėl iškasenų nuosavybės statuso, jas išgavus. Tačiau kas atsitiks kuomet dviejų valstybių kompanijos užsimanys kasinėti tą patį asteroidą? Kadangi nei viena negali pasisavinti asteroido, tampa neaišku kokios taisyklės yra taikomos. Tai galėtų tapti politinės galios žaidimu ir galėtų vesti net prie tarptautinių konfliktų dėl kosmoso išteklių. Manytina, kad yra reikalinga tarptautinė struktūra, kuri padėtų prižiūrėti tinkamą išteklių išgavimą ir paskirstymą.

Galimos alternatyvos kosmoso išteklių išgavimo teisiniui reguliavimui

Kaip jau minėta, Mėnulio susitarimas parodė šalių teigiamą požiūrį į tarptautinio išteklių priežiūros teisinio mechanizmo priėmimą. Kyla klausimas, jei Mėnulio susitarimas buvo nesėkmė, kaip galima priimti naują reguliavimą, pasimokius iš ankstesnių klaidų. Atsakymas, pasak daugelio teisės mokslininkų, slypi 1982 metais priimtoje Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijos¹⁵⁸ (UNCLOS) nuostatose ir jos pakeitimuose.

1982 metais priimta konvencija turėjo panašias nuostatas, kaip ir Mėnulio susitarimas. Buvo nustatyta, kad jūros dugnas yra žmonijos paveldas ir jo negalima pasisavinti bei turėti nuosavybe. Taip pat buvo nustatytos ir priverstinis technologijų dalinimasis su besivystančiomis šalimis. Matant, kad daugelis didžiųjų valstybių nenori pasirašyti konvencijos, 1994 metais buvo pasiektas susitarimas pakeisti Jūrų teisės konvencijos XI dalį, nustatantis laisvesnį jūros dugno teisinį režimą.¹⁵⁹ Jis nustatė mažesnę licencijos mokesčių, panaikino privačių kompanijų privalomus mokesčius, panaikino privalomą technologijų dalinimąsi. Jūros dugno priežiūros institucijos balsavimas nustatytas pagal

¹⁵⁶ U.S. Commercial Space Launch Competitiveness Act, 2015. Prieiga internetu: <<https://www.congress.gov/bill/114th-congress/house-bill/2262/text>>. [žiūrėta 2018 m. balandžio 30 d.]

¹⁵⁷ NEW LUXEMBOURG LAW. Prieiga internetu: <<http://www.spaceresources.public.lu/en/actualites/2017/Luxembourg-is-the-first-European-nation-to-offer-a-legal-framework-for-space-resources-utilization.html>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 30 d.]

¹⁵⁸ Jungtinių tautų jūrų teisės konvencija, 1982. Valstybės žinios, 2003, Nr. 107 -4784. Prieiga internetu: <<https://www.e-tar.lt/portal/legalAct.html?documentId=TAR.102F06EAA8B1>>. [žiūrėta 2018 m. balandžio 28 d.]

¹⁵⁹ Agreement Relating to the Implementation of Part XI of the United Nations Convention on the Law of the Sea of 10 December 1982, July 28, 1994, 1836 U.N.T.S. 42

grupės, kuriose buvo beveik garantuota vieta JAV. Taip pat įkurtas Finansų komitetas, skirtas priimti finansiniams sprendimams ir kuriame narystę turėjo didžiausi rėmėjai.¹⁶⁰

Jūrų teisės konvencija yra puikus pavyzdys to, kaip turi būti pasiektas tarptautinis susitarimas, pakeičiant neveikiantį teisinį mechanizmą. Mėnulio susitarimui galėtų būti pritaikoma panaši pataisa. Kitu atveju, atsižvelgiant į tai, kad Mėnulio susitarimas daugelio šalių požiūriu turi neigiamą politinę reikšmę ir galbūt daugelis jų vis tiek nepasirašytų jos, net ir su pakeitimais, tuomet galima susitarti dėl visiškai naujos tarptautinės sutarties, kuri nustatytų panašų mechanizmą, kaip ir Jūrų teisės konvencijoje, pridėdant tinkamas Mėnulio susitarimo nuostatas ir visą sutartį pritaikant veiklų kosmoso specifikai.

Apibendrinant, nors kosmoso išteklių kasinėjimas atrodo, kaip tolimesnė ateitis, tačiau jau dabar aišku, kad neišvengiamai ateityje teks ieškoti naujų išteklių šaltinių, todėl tam reikia pasiruošti jau dabar. Tai galima padaryti nustatant tinkamą teisinį reguliavimą, kuris nutrauktų esamą teisinį neaiškumą ir paskatintų investuotojus investuoti į rizikingą, tačiau labai svarbią industriją. Nors ankstesni bandymai nustatyti tarptautinį teisinį išteklių išgavimo režimą buvo nesėkmingi, tačiau galime rasti puikių sėkmės pavyzdžių, kuriais galima remtis.

¹⁶⁰ NELSON, T. *The Moon agreement and private enterprise: lesson from investment law*, p. 13. Prieiga internetu: <<https://nsuworks.nova.edu/ilsajournal/vol17/iss2/6/>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 28 d.]

Išvados ir pasiūlymai

1. Kosminės erdvės sutartis ir toliau ją papildžiusios kosmoso teisės sutartys tapo tvirtu ir ilgalaikiu tarptautinės kosmoso teisės pagrindu, tačiau jos buvo skirtos labai limituotoms veikloms kosmose. Šiuo metu, prasidėjus naujam kosmoso eros etapui, tarptautinės kosmoso teisės nuostatos nebesugeba aprėpti tiek naujų ir sudėtingų veiklų kosmose, todėl tarptautinei kosmoso teisei akivaizdžiai yra reikalingas atsinaujinimas.
2. Svarbiausios tarptautinės kosmoso teisės sritys, kuriose kyla daugiausiai aktualių problemų yra kosmoso panaudojimas kariniams tikslams, kosmoso nuolaužų problematika, komercinių skrydžių į kosmosą teisinis reguliavimas bei kosmoso išteklių išgavimo teisinio statuso nustatymas.
3. Aktualiausia tarptautinės kosmoso teisės problema yra jos teisinis neapibrėžtumas. Tarptautinės kosmoso teisės sutartyse yra nemažai bendro pobūdžio sąvokų, kurios sudaro sąlygas jas interpretuoti įvairiai. Tarptautinėms sutartims tinkamai nereguliuotoms teisinių santykių, valstybėms suteikiama teisė leisti įstatymus savo nuožiūra, o tai sukelia veiklos kosmose reglamentavimo skirtumus tarp valstybių ir potencialiai užprogramuoja konfliktines situacijas ateityje.
4. Teisinės problemos kyla ir dėl to, kad valstybės ir jų privačios kompanijos turi labai skirtingų interesų kosmoso erdvėje, o tai gana dažnai pasibaigia naujų tarptautinės kosmoso teisės sutarčių atmetimu, nepavykus suderinti skirtingų politinių ir finansinių interesų bei nustačius neproporcingą teisinį režimą. Pradedant spręsti tarptautinės kosmoso teisės problemas ir pateikiant naujų tarptautinių sutarčių projektus būtina atsižvelgti tiek į besivystančių, tiek į išsivysčiusių valstybių interesus ir surasti tinkamą balansą, pasiūlant visoms pusėms naudingą teisinį reguliavimą.
5. Nemažai tarptautinės teisės šaltinių gali stipriai prisidėti prie aktualių tarptautinės kosmoso teisės problemų sprendimo, būdami pavyzdžiu ir suteikdami teisinį pagrindą naujų kosmoso santykių reglamentavimui. Kosmoso erdvėje jau vykstantiems, ar dar tik vyksiantiems veiksams galima rasti panašių santykių reguliavimo atitikmenis kitose sutartyse ir juos sujungus su kosmoso teisės aktualiomis nuostatomis, gauti optimalų teisinį rezultatą. Antarktidos sutarties režimas gali būti panaudotas karinių veiksmų kosmose sumažinimui, Tarptautinės aviacijos teisės sutartys būtų puikus pavyzdys, kaip galima sureguliuoti teisinės

atsakomybės dėl veiklos kosmose sistema, o JT Jūrų teisės konvencija galėtų padėti pamatus kosmoso išteklių išgavimo teisiniam režimui.

6. Absoliutūs draudimai kosmoso teisėje nėra labai veiksmingi, kadangi valstybės, numatančios akivaizdžią politinę ar finansinę veiklos kosmose naudą, bus linkusios nepaisyti tokio pobūdžio draudimų. Vietoj to turėtų būti skatinamas tarptautinio lygio bendradarbiavimas, siekiant nustatyti tarptautinio lygio veiklos reguliavimo mechanizmą, kuris leistų žymiai efektyviau kontroliuoti valstybių veiklas kosmoso srityje ir kartu prisidėti prie bendro gėrio kūrimo žmonijos naudai.

Literatūros sąrašas

Tarptautinės teisės aktai:

1. 1929 m. Konvencija dėl tam tikrų tarptautinio vežimo oru taisyklių suvienodinimo (Varšuvos konvencija). Valstybės žinios, 1997-03-05, Nr. 19-414;
2. 1952 m. Konvencija dėl užsienio orlaivio padarytos žalos tretiesiems asmenims Žemės paviršiuje (Romos konvencija);
3. 1963m. Sutartis draudžianti branduolinio ginklo bandymus atmosferoje, kosmoso erdvėje ir po vandeniu;
4. 1967 m. Sutartis dėl valstybių veiklos tyrinėjant ir naudojant kosminę erdvę, įskaitant Mėnulį ir kitus dangaus kūnus, reguliavimo principų, Valstybės žinios, 2013-02-20, Nr. 19-924;
5. 1968m. Susitarimas dėl astronautų gelbėjimo, astronautų grąžinimo ir į kosminę erdvę paleistų objektų grąžinimo. Valstybės žinios, 2013 m. Nr. 19-925;
6. 1972m. Konvencija dėl tarptautinės atsakomybės už kosminių objektų padarytą žalą. Valstybės žinios, 2013-02-20, Nr. 19-926;
7. 1975m. Konvencija dėl į kosminę erdvę paleistų objektų registravimo. Valstybės žinios, 2013-02-20, Nr. 19-927;
8. 1979m. Susitarimas dėl šalių veiklos Mėnulyje ir kituose dangaus kūnuose nustatymo;
9. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija, 1982. Valstybės žinios, 2003, Nr. 107 - 4784;
10. 1998 m. Tarptautinės kosmoso stoties tarpvyriausybinius susitarimas;
11. 1999 m. Konvencija dėl tam tikrų tarptautinio vežimo oru taisyklių suvienodinimo (Monrealio konvencija).

Jungtinių Tautų rezoliucijos:

1. 1961 m. Rezoliucija 1721 (XVI). Tarptautinis bendradarbiavimas naudojant kosmoso erdvę taikiems tikslams;
2. 1963 m. Rezoliucija 1962 (XVIII). Teisinių principų, reguliuojančių šalių veiklą kosmoso erdvėje ir kosmoso tyrinėjimą, deklaracija;
3. 2005 m. Generalinės Asamblėjos Rezoliucija 1472 (XIV);
4. 2007 m. Generalinės Asamblėjos Rezoliucija 62/217. Tarptautinis bendradarbiavimas naudojant kosmoso erdvę taikiems tikslams.

Užsienio valstybių teisės aktai:

1. 2015 m. JAV Komercinių skrydžių į kosmosą konkurencingumo įstatymas.

Specialioji literatūra:

1. BOURBONNIÈRE M., LEE R. *Legality of the Deployment of Conventional Weapons in Earth Orbit: Balancing Space Law and the Law of Armed Conflict. The European Journal of International Law Vol. 18 no. 5, EJIL 2008;*
2. FILHO, J. M. *The Right of Self-defense in Outer Space.* 2011, Proceedings of the International Institute of Space Law;
3. FRIMAN, L. J. *War and Peace in Outer Space: A Review of the Legality of the Weaponization of Outer Space in the Light of the Prohibition on Non-peaceful Purposes,* 2005;
4. GOODMAN, T. W. *To the End of the Earth: A Study of the Boundary between Earth and Space.* 2010 Journal of Space Law;
5. VON DER DUNK, F., TRONCHETTI, F. *Handbook of Space Law (Research Handbooks in International Law series),* 2015, Edward Elgar Publishing.

Elektroniniai dokumentai:

6. ALBIN, T. *Spatial demarcation: how should we define state liability in outer space?* 2016 [interaktyvus]. Prieiga internetu: <auslawstudentassociation.squarespace.com/s/ALSA-Essay-Competition-Spatial-Demarcation.docx> [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.];
7. CHANOCK, A. *The Problems and Potential Solutions Related to the Emergence of Space Weapons in the 21st Century.* 2013;
8. DOSHI, P. *Regulating The Final Frontier: Asteroid Mining and The Need For A New Regulatory Regime.* 2016. Prieiga internetu: <<https://scholar.smu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1327&context=jalc>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 15 d.];
9. DIAZ, A. *A Legal Solution to Space Debris.* 2016. Prieiga internetu: <<http://berkeleytravaux.com/smart-dust-legal-solution-space-debris/>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 17 d.];
10. FERREIRA-SNYMAN, A. *Legal challenges relating to the commercial use of outer space, with specific reference to space tourism.* 2014. Prieiga internetu:

- <<http://www.saflii.org/za/journals/PER/2014/5.html>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 25 d.];
11. FERREIRA-SNYMAN A. *Selected legal challenges relating to the military use of outer space, with specific reference to Article IV of the Outer Space Treaty*. 2015. Prieiga internetu: <http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1727-37812015000300003> [žiūrėta 2018 m. balandžio 25 d.];
 12. KOPAL, V. *Introductory note on Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies*. Prieiga internetu: <<http://legal.un.org/avl/ha/tos/tos.html>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 2 d.];
 13. LISTNER, M. *An exercise in the Art of War: China's National Defense white paper, outer space, and the PPWT*, 2011. Prieiga internetu: <<http://www.thespacereview.com/article/1828/1>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 5 d.];
 14. LISTNER, M. *International space law: An overview of law and issues*. 2011. Prieiga internetu: <http://www.dphu.org/uploads/attachements/books/books_3799_0.pdf> [žiūrėta 2018 m. kovo 15 d.];
 15. MALHOTRA, K. *Outer Space Law and the Problem of Space Debris*. 2015. Prieiga internetu: <<https://www.lawctopus.com/academike/outer-space-law-problem-space-debris/>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 18 d.];
 16. MERCHANT, B. *The problem with asteroid mining*. 2013. Prieiga internetu: <https://motherboard.vice.com/en_us/article/d77jj7/the-problem-with-asteroid-mining> [žiūrėta 2018 m. balandžio 28 d.];
 17. NELSON, T. *The Moon agreement and private enterprise: lesson from investment law*. Prieiga internetu: <<https://nsuworks.nova.edu/ilsajournal/vol17/iss2/6/>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 28 d.];
 18. BLOUNT, P.J.. *Targeting in Outer Space: Legal Aspects of Operational Military Actions in Space*. 2012. Prieiga internetu: <<http://harvardnsj.org/2012/11/targeting-in-outer-space-legal-aspects-of-operational-military-actions-in-space/>> [žiūrėta 2018 m. kovo 13 d.];
 19. VON DER DUNK, F. *Space debris and the law*. 2001. Prieiga internetu: <<https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1003&context=spacelaw>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 29 d.];

20. VON DER DUNK, F. *Space tourism, private spaceflight and the law: Key aspects*. 2011. Prieiga internetu: <<https://digitalcommons.unl.edu/spacelaw/60/>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 29 d.].

Travaux préparatoires

1. 2002 m. Rusijos ir Kinijos darbo dokumentas. *Galimi elementai ateities tarptautiniam teisiniam susitarimui, kuris padėtų išvengti ginklų dislokacijos kosmoso erdvėje*. Prieiga internetu: <<http://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Resources/Factsheets/paros/CD1679.pdf>> [žiūrėta 2018 m. kovo 29 d.]
2. 2008 m. Ginklų dislokavimo kosmoso erdvėje išvengimo ir Grasinimo ar jėgos panaudojimo prieš kosminius objektus sutarties projektas (PPWT). Prieiga internetu: <<http://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/cd/2008/documents/Draft%20PPWT.pdf>> [žiūrėta 2018 m. kovo 29 d.]
3. 2014 m. Ginklų dislokavimo kosmoso erdvėje išvengimo ir Grasinimo ar jėgos panaudojimo prieš kosminius objektus sutarties antras projektas (PPWT). Prieiga internetu: <<http://reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/cd/2014/documents/PPWT2014.pdf>> [žiūrėta 2018 m. kovo 29 d.];

Elektroninės nuorodos

1. KOSMOSO LENKTYNIŲ ISTORIJA. Prieiga internetu: <http://www.technologijos.lt/n/mokslas/astronomija_ir_kosmonautika/straipsnis/Kosmoso-lenktyniu-istorija--nuo-pirmojo-palydovo-iki-Menulio?name=straipsnis-3317> [žiūrėta 2018 m. kovo 1 d.];
2. THE APOLLO-SOYUZ MISSION. Prieiga internetu: <https://www.nasa.gov/mission_pages/apollo-soyuz/astp_mission.html> [žiūrėta 2018 m. kovo 9 d.];
3. APOLLO 1. Prieiga internetu: <<https://history.nasa.gov/Apollo204/>> [žiūrėta 2018 m. kovo 10 d.];
4. SOYUZ 1. Prieiga internetu: <<http://www.spacesafetymagazine.com/space-disasters/soyuz-1/>> [žiūrėta 2018 m. kovo 10 d.];
5. CONVENTION ON INTERNATIONAL LIABILITY FOR DAMAGE CAUSED BY SPACE OBJECTS. Prieiga internetu: <<http://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introliability-convention.html>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 11 d.];

6. CONVENTION ON REGISTRATION OF OBJECTS LAUNCHED INTO OUTER SPACE. Prieiga internetu:
<<http://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/spacelaw/treaties/introregistration-convention.html>> [žiūrėta 2018 m. kovo 21 d.]
7. INTERNATIONAL SPACE STATION LEGAL FRAMEWORK. Prieiga internetu:
<https://www.esa.int/Our_Activities/Human_Spaceflight/International_Space_Station/International_Space_Station_legal_framework> [žiūrėta 2018 m. kovo 9 d.];
8. DEBRIS. Prieiga internetu: <<https://www.linguee.com/english-french/search?query=debris&source=auto>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 19 d.];
9. INTERNATIONAL CONSENSUS ON SPACE DEBRIS.; Prieiga internetu:
<https://www.esa.int/Our_Activities/Operations/Space_Debris/International_consensus_on_debris_threat> [žiūrėta 2018 m. balandžio 18 d.];
10. FAST FACTS ON SPACE DEBRIS.; Prieiga internetu:
<<https://www.spaceacademy.net.au/watch/debris/sdfacts.htm>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 19 d.];
11. LA VONE, M. *The Kessler Syndrome: 10 Interesting and Disturbing Facts*. Prieiga internetu: <<http://www.spacesafetymagazine.com/space-debris/kessler-syndrome/>>. [žiūrėta 2018 m. balandžio 20 d.];
12. X-PRIZE.; Prieiga internetu: <<https://history.nasa.gov/x-prize.htm>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 25 d.];
13. SPACE X.; Prieiga internetu: <<http://www.bbc.com/news/science-environment-42969020>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 26 d.];
14. 2017 COULD BE THE BREAKTHROUGH YEAR FOR SPACE TOURISM.; Prieiga internetu: <<https://www.geospatialworld.net/blogs/2017-could-be-a-breakthrough-year-in-space-tourism/>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 29 d.];
15. NEW LUXEMBOURH LAW.
Prieiga internetu:
<<http://www.spaceresources.public.lu/en/actualites/2017/Luxembourg-is-the-first-European-nation-to-offer-a-legal-framework-for-space-resources-utilization.html>> [žiūrėta 2018 m. balandžio 30 d.].

Santrauka

Šio tyrimo objektas – tarptautinė kosmoso teisė ir aktualios kylančios problemos.

Pirmojoje darbo dalyje siekiama aprašyti tarptautinės kosmoso teisės raidą, pateikiant svarbiausių tarptautinės kosmoso teisės sutarčių priėmimo aplinkybes bei svarbiausias jose numatytas nuostatas.

Antroji dalis skirta karinio kosmoso panaudojimo ir ginklų dislokavimo kosmoso erdvėje teisėtumui nagrinėti, pagal Kosminės erdvės sutarties nuostatas. Nustatomos probleminės sąvokos, kurios sukelia didžiausią teisinį neaiškumą.

Trečiojoje darbo dalyje apžvelgiama kosmoso nuolaužų grėsmė ir teisinio reguliavimo problema, atsakomybės už padarytą žalą, srityje.

Ketvirtojoje darbo dalyje analizuojamas privačių kompanijų atliekamų privačių skrydžių į kosmosą, teisinis statusas. Pabrėžiami valstybės, privačių kompanijų ir kosmoso turistų teisinės atsakomybės režimo trūkumai.

Penktojoje dalyje kalbama apie kosmoso išteklių kasinėjimo teisėtumo ir reglamentavimo problematiką, pagal Kosminės erdvės sutartį ir Mėnulio susitarimą.

Darbo pabaigoje pateikiamos svarbiausios tarptautinės kosmoso teisės problemas išryškinančios išvados. Autorius pateikia kelis pasiūlymus dėl galimo tarptautinės kosmoso teisės problemų sprendimo.

Summary

An object of this research is the international space law and its relevant emerging problems.

The first part of the work aims to describe the developments of international space law showing the circumstances of the time of the signature and the most important provisions.

The second part of the work is designed for analysis of the legality of military activities or weaponization of space according to Outer Space Treaty. The unclear concepts are highlighted as causing problems.

In the third part of the work author overviews the dangers of space debris and the legal problem of liability regime.

The fourth part focuses on legality and legal clarity of private space flights operated by private companies and liability regime.

The fifth part of the work analyses the legal problems of mining of natural resources in space according to Outer Space Treaty and Moon Agreement.

At the end of the work the most important conclusions on research on the relevant problems in international space law are delivered. Author suggests few viable options on tackling these problems.